

Pavel Eisner a *Bloudění* Jaroslava Durycha

LITERÁRNÍ TRANSFER, TVORBA KÁNONU A IDENTITA¹

Tilman Kasten

V roce 1933 vydalo mnichovské nakladatelství Piper německý překlad historického románu Jaroslava Durycha *Bloudění. Větší valdštejská trilogie* (1929) — a sice pod značně odlišným názvem *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*. Obstaral jej pražský překladatel, publicista a literát Pavel/Paul Eisner, který je také autorem výše uvedené pasáže.

Eisner, jak sám uvádí, má skutečně velký podíl na tom, že byl *Friedland* přeložen a publikován; podíl, který dalece přesahuje angažmá překladatele v rámci „rutinního“ zadání překladu.

Následující článek je věnován této Eisnerově překladatelské a publicistické činnosti, kterou lze pochopit jen v literárním a sociálně-historickém kontextu. Moje analýza navazuje na výzkum německo-českého kulturního transferu,² v poslední době opět aktuální, skrze, příp. uvnitř mnohojazyčného pražského intelektuálního

„Překladatel Durychova arcidíla nemohl by se odvážit slova, že kdy »pojal úmysl« překladu. Pojmouti jakýkoli úmysl znamená přec rozhodnutí volné vůle, je aktem volným; a stejně jako bez perverzních sklonů neřekneme, že jsme »pojali úmysl« zamilovati se do té a té dívky, nemůže překladatel *Bloudění* takového obratu použít ani o vzniku své práce.“

(EISNER 1933a: 436)

1 Za poznámky k textu děkuji Václavu Petrbokovi.

2 Pojem *transfer* je v novějším výzkumu upřednostňován oproti starším označením jako *vzájemné vztahy* apod. a navazuje na teoretická východiska, rozvinutá na příkladu německo-francouzských interkulturních vztahů (mj. Michelem Espagnem a Michaellem Wernerem). Na tomto místě nelze podat celkový přehled diskurzu bádání. K recepci a dalšímu vývoji pojmu transfer srov. příspěvky MITTERBAUER — SCHERKE 2005, CELESTINI — MITTERBAUER 2011.

milieu v první polovině 20. století.³ Na tomto pozadí objasním právě tento aspekt Eisnerovy tvorby, který byl dosud ve výzkumu jeho života a díla zcela opomíjen, ale jenž je s ohledem na historickou pozici Eisnerova díla výsostně důležitý.⁴ Nejprve krátce představím Durychův román. Takový postup se zdá nutný mj. proto, že základní porozumění textu je předpokladem pro určení Eisnerova podílu na Durychově díle.⁵

Valdštejnský román Jaroslava Durycha: geneze, obraz doby, recepcce

První podnět zaobírat se valdštejskou tematikou získal Durych nejspíš už v roce 1920 během setkání s Jakubem Demlem.⁶ V létě 1927 dokončil román nejprve v předběžné verzi,⁷ do jejíhož přepracování se pustil na počátku roku

- 3 S těžištěm ve 20. století a s ohledem na německo-české stejně jako česko-německé aspekty prostředkování srov. vedle starších prací (REIMANN 1961; SCHMAUS 1962; HAVRÁNEK — FISCHER 1965/1968; JÄHNICHEN 1972; SCHAMSCHULA 1984; NEZDAŘIL 1985) zde především: FIALA-FÜRST 1996: 177–196; SPECTOR 2000: 195–233; SCHMITZ — UDOLPH 2001; SIMONEK 2002; BECHER 2005; SCHNEIDER 2009; VASSOGNE 2009: 175–236; DŽAMBO 2010; JELÍNKOVÁ 2010; KOSTRBOVÁ 2011; KOELTZSCH 2012: 179–251. Jako bibliografická pomůcka jsou k dispozici užitečné, avšak různě spolehlivé zdroje: HALÍK — TEIGEOVÁ 1938; KÜNZEL 1969; ULRICH 1987; ŠEFLOVÁ 1993; DREWS 2007, 2011.
- 4 K životu, dílu a dílčím aspektům Eisnerovy tvorby srov. STERN 1969; CHLUMSKÝ 1985; MOURKOVÁ 1990; POVEJŠIL 1992; TVRDÍK 1993; KNEIDL 1997: 175–179; BLÜMLOVÁ 1998; BINDER 2000; RŮŽIČKA 2000; WÖGERBAUER 2002/2003; EHLERS 2003 (recenze na: PANNWITZ ET AL. 2002); WÖGERBAUER 2010; UDOLPH 2012 a DUDKOVÁ ET AL. 2009. Vyzdvihneme na tomto místě poslední jmenovaný sborník, který se objevil také v německé verzi (srov. KOELTZSCH ET AL. 2011) a nabízí mnoho nových pohledů na biografický kontext Eisnerova díla.
- 5 Následující formulace základního porozumění románu vychází z mé dizertace, obhájené v srpnu 2014 na Albert-Ludwigs-Universität ve Freiburgu i. B. Dizertace je v současné době pod názvem „*Überaus fesselnd sind nähere Vergleiche ...*“. *Die Wallenstein-Romane Alfred Döblins und Jaroslav Durychs. Gattung, Stoff, Rezeption* [„Bližší srovnání jsou náramně napínací.“ Valdštejnské romány Alfreda Döblina a Jaroslava Durycha. Žánr, látka, recepcce] připravována k vydání. Následující analýza soustředěná na Eisnerovu činnost představuje rozpracování aspektu, který jsem ve své doktorské práci pojednal jen okrajově.
- 6 Sám Durych datuje tuto návštěvu nejpozději do roku 1919 (DURYCH 1929: 290). Deml se však vrátil ze Slovenska do Čech teprve v roce 1920 (OLIČ 1993: 58). Proto se jeví jako přesvědčivější Durychova datace do roku 1920 v knize *Váhy života a umění* (DURYCH 1933a: 147).
- 7 V dopise z 21. května 1927 informuje Durych svého nakladatele Ladislava Kuncíře, že ukončil práci na prvním znění románu (LA PNP pozůstalost Ladislav Kuncíř: Dopisy Jaroslava Durycha Ladislavu Kuncířovi). V „Genesi Bloudění“ udává Durych konec léta 1927 (DURYCH 1929: 292). K historii vzniku srov. údaje Karla Komárka (KOMÁREK 2004: 52), který srovnává podobu textu dříve publikované pasáže s druhým vydáním *Bloudění* (identickým s prvním), aniž by však poukázal na to, že Durych svůj román ve čtvrtém vydání nově přepracoval.

1928 (srov. DURYCH 1929: 296). Na podzim následujícího roku se román konečně objevil v nakladatelství L. Kuncíře. Práce na textu trvala tedy téměř celé desetiletí a charakterizují ji určité změny v Durychově pohledu na historický materiál. Na základě Durychova chápání literatury, jež se nese v specificky katolicky akcentované poetice vědění,⁸ stejně jako na základě samotného románového textu lze doložit, jak získával negativní rysy zprvu pozitivní obraz císaře v konfrontaci s velkoněmeckou — tj. konzervativně katolickou, většínově habsburskou — i katolickou, k Habsburkům loajální českou historiografií.⁹ Na rozdíl od postavy císaře byla postava Valdštejna konstruována stále pozitivněji.¹⁰ Zobrazen je jako člověk zrozený k moci, za jehož zdánlivou politickou, náboženskou, národní nebo morální motivaci jednání je odhalována záminka touhy po světské moci, a tak ztělesňuje možnost jak překonat realitu třicetileté války, líčenou jako zkaženou a bezbožnou. Valdštejn musí přesto v rámci logiky románu ztroskotat, protože není schopen dějiny spasit. Tato logika spasení prostupuje textem ve smyslu žánrové poetiky tradičního strukturního modelu, odkazujícího k románům Waltera Scotta, tzn. propojením historické roviny vyprávění s fiktivní milostnou zápletkou. V centru příběhu stojí český „rebel“ Jiří, který byl pážetem Alžběty Stuartovny, a katolička Andělka, pocházející ze Španělska. V průběhu děje románu ukazuje krásná Španělka svou láskou Jiřímu cestu k Bohu a pomáhá mu tak — třebaže teprve na smrtelné posteli —, překonat jeho individualismus, spočívající v nihilistickém pohrdání světem.¹¹

8 Touto poetikou jsem se na základě prací Susanny Schmidtové zabýval podrobněji ve své dizertaci (SCHMIDT 1994: 39_{nn}). Chápu tím Durychův pokus spojit na poetologické úrovni požadavek pravdivosti historiograficky formovaného vědění s požadavkem univerzality katolického učení. Durych se o toto spojení pokouší tak, že historická fakta ve svém románu nahlíží ironicky a tím je činí transparentními vzhledem k „božské pravdě“. Tento poetický postup lze zároveň zpětně vztáhnout ke společenským pokusům o sebeurčení katolického milie u civilizační moderně obecně a v Československu zvláště.

9 K velkoněmecké valdštejnské historiografii, jež byla ve velké míře zavázána loajálnímu, katolicky orientovanému prohabsburskému legitimismu, srov. odpovídající kapitoly u Mannigela (MANNIGEL 2003: 253_{nn}).

10 Tato pozitivní charakterizace se přitom neodvíjí z kladných obrazů Valdštejna, v české literatuře velmi vzácných — snad jen u Bohuslava Balbína nebo Jana Františka Beckovského —, ale právě z polemických střetů s jmenovanými historiografickými proudy. K novějším (německým a českým) dějinám valdštejnské problematiky srov. (vedle Mannigelovy práce) HOJDA 1989; POLIŠENSKÝ — KOLLMANN 1995; BAHLCKE — KAMPMANN 2010; DAVIES 2010, stejně jako ne ve všech aspektech spolehlivé a podrobné práce CRAMER 2007; SCHUBERT 1983; TVRDÍK 1997; PÁNEK 2007.

11 V době hlavního děje (od roku 1621) není konfesní příslušnost Jiřího zcela jasná (na otázku, zdali je kacíř, odpovídá totiž jenom „Ne, ale rebel“ (DURYCH 1934a: I/64), v následujících kapitolách se však najdou různé pasáže, na jejichž základě se lze dom-

Na základě této struktury a v souladu s biblickou exegezí podle principu čtverého smyslu Písma¹² se rozvíjí sémantický potenciál románu nejméně na třech úrovních: (1) V rovině literárního smyslu představuje Durychův obraz Valdštejna pokus „korigovat“ stereotyp vlastizrádce, převládající v rámci dominantní reformačně-humanistické národní politiky dějin.¹³ (2) V tropologické rovině, tzn. v rovině smyslu vztahovaného k duši jednotlivého věřícího, apeluje román na čtenáře, aby se jako bytost začlenil do všeobjímajícího řádu Stvoření. (3) V alegorickém smyslu představuje román dějinnou synekdochou, neboť — ve zpětné projekci moderního pojmu *národ* — protagonisté milostného příběhu „pars pro toto“ jsou také představeni (z Durychova pohledu) jako reprezentativní ztělesnění národních, kulturněprostorových a konfesijních mocností působících v české historii. Proměna Jiřího ve věřícího katolíka, „sňatek“ Čecha a Španělky, z nějž opět vzejde „dítě Čech“, a v neposlední řadě smrtelná oběť Jiřího ukazují dějiny rekatolizace Čech — v její duchovní, samozřejmě nikoli politické dimenzi — jako něco pozitivního. Jmenované aspekty představují zároveň pokus odejmout tuto historii národní kultuře vzpomínání v sekulárním smyslu, protože všechny politicko-konfesijní fenomény jsou prezentovány jako efemérní a národní dějiny jsou reinterpretovány jako dějiny spásy. Román tak představuje útok na narativ českého národa jako oběti „Temna“ a zároveň neguje — být ne na první pohled, v konečném důsledku však o to rozhodněji — kategorii „dějin jako takových“ (KOSELECK 1975: 594).

Vzhledem ke komplexitě a provokačnímu potenciálu textu neudiví, že svými současníky byl velmi intenzivně recipován.¹⁴ V centru pozornosti při-

nívat, že Jiří je — ač pochybující a rouhající se — katolík (IBID.: I/135, 198, 249; II/46, 176, 271; III/142, 154). Až na konci románu a díky Andělce se stává věřícím katolíkem.

- 12 Zatímco OHLY (1988) vidí tuto formu konstituce významu jako charakteristiku pouze ve středověkých textech, pouší se Gerigk do hermeneutického zevšeobecnění (GERIGK 2006: 124–139), naopak Schmidtová ji vyzdvihuje jako ústřední charakteristiku katolického „écriture“ od dob romantismu (SCHMIDT 1994: 39–72). Srov. také PITTROF — SCHMITZ 2010.
- 13 Přehled především o této linii historické látky nabízí Miloslav HÝSEK (1934). K Durychově — s jistými výhradami — pozitivnímu obrazu Valdštejna srov. už románem uvedené věnování „Třistaleté památce Albrechta z Valdštejna“.
- 14 Pro soudobé přijetí románu jsou charakteristické dva recepční typy: kritici, kteří podporovali reformační tradici nebo radikálně liberální pozice, negativně reagovali na vzpomínkověkulturní provokaci románu. Přitom často opakovali argumenty známé ze „sporu o smysl českých dějin“. Jiná část recenzentů zdůrazňovala přelom, který představoval Durychův román vzhledem k normativnímu vzoru Jiráskových románů. K tomu je třeba rovněž zmínit i skutečnost, že po několika měsících, kdy vyšlo první vydání románu (v listopadu 1929), Jirásek zemřel (12. března 1930). V diskuzích kolem *Bloudění* se proto vždy znova mísí otázky odkazu a národněliterárního významu Jiráska. K recepci Durychova textu srov. rozsáhlou bibliografii VLADYKOVÁ 2000: 580nn.

tom stálo především zobrazení exulantů, šlechty a katolického kléru, stejně jako — v estetickém smyslu — (zdánlivý) odklon od národněmancipačních funkcí historického vyprávění, jak byly připisovány především románům Aloise Jiráska (srov. např. ŠALDA 2000), ve prospěch příklonu k „pravdivému“ uměleckému podání. Literární kritika tyto aspekty částečně kontroverzně diskutovala a snažila se tím oživit argumenty známé ze „sporu o smysl českých dějin“ a následně je aplikovat na Durychův román. Jako další specifikum dobové české recepce románu je třeba uvést skutečnost, že byl často srovnáván s románem Alfreda Döblina *Wallenstein*, který vyšel v německém originále roku 1920 (např. STANĚK 1931/1932; VANĚK 1931/1932; BALLY 1931). Publikace Durychova textu pak byla podnětem (NOVOTNÝ 1930/1931) k českému zpracování německojazyčného pandánu (DÖBLIN 1931). Toto úzké propojení mezi Durychovým *Blouděním* a Döblinovým *Wallensteinem*/*Valdštejnem* vedlo k tomu, že Döblin nebyl v roce 1931 uveden na český knižní trh jako „velkoměstský autor“, tzn. jako autor tři roky staré a oslavované knihy *Berlin Alexanderplatz* (1928), ale jako spisovatel téměř jedenáct let starého valdštejnského románu.¹⁵

Paul/Pavel Eisner a německo-český literární transfer

Podstatnou roli v soudobém literárněkritickém a kulturním prostředí hrál v té době také Pavel/Paul Eisner. Zasadil se o vzájemné zprostředkování německojazyčné a českojazyčné literatury tím, že obstarával četné překlady a věnoval se české a německé literatuře v mnoha článcích a esejích. Do konce roku 1920 spočívalo těžiště Eisnerovy překladatelské činnosti v převádění české literatury do němčiny.¹⁶ Jeho poslední knižní překlad českého textu a současně také jeho předposlední samostatná publikace za hranicemi Československa¹⁷ byly oba překlady Durycha. Od konce roku 1920 se Eisner soustředil především na překlady německojazyčných děl do češtiny.¹⁸ Překlad

15 Döblinův román bývá literární kritikou často uváděn jako „argument“ pro nebo proti obrazu dějin rozvíjenému v *Bloudění* — což je postup, který vlastně stojí v diametrálním protikladu k Döblinově poetice, protože ta právě směřuje ke zrušení všech vazeb na dobové modely kulturního vzpomínání (srov. DÖBLIN 1986, 1930/1931).

16 Začátek této tvůrčí etapy označuje *Tschechische Anthologie*, která byla vydána jako 21. svazek *Österreichische Bibliothek* redigované Hugo von Hoffmannsthalem (EISNER 1917). Přitom však nesmí být opomenuto, že se Eisner v té době také zároveň zabýval českými překlady německých textů (srov. např. EISNER 1929/1930a) a překládal také znovu později z češtiny do němčiny. Výše zmíněný výrok lze tedy spíše považovat za základní tendenci.

17 Až v polovině padesátých let vydal Eisner v NDR knižní překlad českých pohádek (EISNER 1955, 1957).

18 Srov. bibliografické údaje u Drewse (DREWS 2011). V padesátých letech se znovu objevily překlady do češtiny a zároveň i do němčiny. Oboustranná překladatelská

Bloudění a Rekviem (Die Kartause von Walditz, srov. DURYCH 1934b) může být tedy v určitém zjednodušení chápán jako závěr jedné tvůrčí etapy, přičemž o to víc překvapí, že v novějších pojednáních o Eisnerovi jsou tyto práce zmiňovány pouze okrajově (pouze MOURKOVÁ 1990: 64, 65).

Eisnerova zprostředkovatelská činnost — a především její intenzita v případě Durychova díla — může být náležitě literárněhistoricky klasifikována teprve s poukazem na jeho bilingvální biografii¹⁹ a sociálně-historický generační kontext, který je pro ni charakteristický. Eisner patří k židovským intelektuálům, narozeným v osmdesátých letech 19. století,²⁰ před nimiž se na základě specifické rodové konstelace a vzhledem k rostoucímu agresivnímu německému i českému nacionalismu v Čechách na počátku 20. století²¹ otevírala otázka národní, etnické a kulturní identity obzvlášť palčivě.²² Příslušníci této generace se na tuto situaci pokoušeli nalézt odpověď prostřednictvím myšlenky/ideje kulturního sblížení mezi Němci a Čechy (a Židy). Jejich pojetí

činnost odlišuje Eisnera od mnohých jiných zprostředkovatelů, kteří většinou upřednostňovali jeden cílový jazyk.

- 19 Eisner se narodil 16. ledna 1889 v pražské židovské rodině a vyrostl dvojazyčně. S ohledem na své jazykové schopnosti absolvoval školní docházku v českojazyčném zařízení, navazující studium slavistiky a germanistiky oproti tomu absolvoval na německé univerzitě v Praze. Vedle svého zaměstnání u *Obchodní a živnostenské komory* v Praze pracoval od začátku dvacátých let také v redakci *Prager Presse*. Eisnerovi rodiče ovládali němčinu stejně jako češtinu, v rodině se však — typicky pro židovské prostředí, z nějž Eisner pocházel — hovořilo především německy, případně v obou jazycích. K Eisnerovu mládí a rodinným poměrům srov. PETRBOK 2009. K jazykové situaci v rodině srov. IBID.: 22.
- 20 K dějinám Židů v Čechách a v Československu srov. např. STÖLZL 1975; KIEVAL 1988, 2000; KESTENBERG-GLADSTEIN 2002; ČAPKOVÁ 2005; NEKULA 2006; ČAPKOVÁ 2009; KOELTZSCH 2012.
- 21 Zároveň by se nemělo přeceňovat rozštěpení národních táborů vzhledem ke každodennímu životu Němců a Čechů, propagované v politice a tisku, je třeba vycházet ze současné existence rozdílných forem identity (až k *etnickým indifferencím* [LOZOVIUK 1997]) stejně jako z interetnických kontaktů v rovině samozřejmého každodenního jednání (srov. LUFT 1996a, 1996b; MAREK 2004; TAKEBAYASHI 2005; JÄGER 2005; FRITZ 2005; SCHROUBEK 2008).
- 22 Narozdíl od Maxe Broda nebo Franze Werfela, kteří pocházeli z pražských měšťánských rodin, ovlivnil Eisnerovu biografii venkovský původ rodičů. V protikladu k Židům usazeným ve městech, kteří se do sedmdesátých let 19. století orientovali na německou kulturu a řeč, stejně jako na rakousko-německý liberalismus, praktikovali Židé na českém venkově německo-českou dvojazyčnost. Když se pak stěhovali do větších měst, přispěli k tomu, že byla zrušena úzká kulturní vazba městských Židů na německou řeč a kulturu, čímž byla nově položena otázka (národní) identity pro následující generaci obou židovských milieů. K základním otázkám v oblasti výzkumu česko-německého kulturního transferu srov. PETRBOK 2014: 83.

identity otevírá pohled na koncepty, které nejsou uchopitelné v kategoriích etnické, národnostní nebo jazykové čistoty nebo homogenity; obrací pozornost směrem ke kulturním překladům (BACHMANN-MEDICK 2010), kulturní hybriditě (BHABHA 2011) nebo konstrukčním mechanismům „představovaného společenství“ (ANDERSON 2008, ve vztahu k Praze srov. KOELTZSCH 2012: 5–16). Na tomto pozadí tedy vyvstává otázka, jaké koncepty národní identity a národnostního soužití byly v rámci německo-českého kontaktu navrhovány, realizovány nebo také zpochybňovány. Přitom by se nemělo opomíjet, že identity se často tvoří situačně a „procesuálně“ a jsou historicky variabilní. Roli rovněž hraje motivace zprostředkovatele a to, s jakým cílem je nabízena alternativní identita.²³

Eisnerovo hledání identity na poli literárního zprostředkování krystalizuje ve dvou jím definovaných, příp. rozvíjených termínech, které částečně disponují určitou silou (srov. zde především ESCHER 2009) a které oba částečně vyrůstají z dobových organisticko-biologických způsobů myšlení jako *rodná hrouda*, *rasa* nebo *půda*: a to jednak v pojmu německo-česko-židovské *symbiózy* a jednak v pojmu *trojího ghetta* pražských Židů (EISNER 1928/1929a; recepčně relevantní: IDEM 1948).²⁴

Druhý jmenovaný termín je spojen s Eisnerovým pojetím pražských Židů jako izolované, umělé existence, která potřebuje neporušené „národní tělo“, odkazující k přirozenosti, aby „zdravým“ způsobem čerpala ze svých duchovních kořenů v německé tradici, která je založena na kategorii kultury. Termín *symbióza* zase překračuje referenční rámce pražského obyvatelstva a míří k chápání společné národní koexistence v zemích Koruny české, příp. Československa. Je spojený s poznáním, že každodenní společný život tří skupin obyvatelstva v oblasti hospodářství nebo politiky představoval staletou skutečnost, jež měla nutně za následek také duchovní sblížení. Tuto duchovní symbiózu vidí skrze *půdu* a *krajinu*, čímž určuje společnou *vlast* a pokouší se ji očistit od omezení národnějazykového myšlení a zároveň zdůvodnit rozlišování mezi českými a říšskými Němci. Eisner přitom v žádném případě nepropaguje zrušení pojmu *národ* ve prospěch nějakého hybridního útvaru, ale trvá na existenci národních entit. Eisner navíc chápe politiku jako sekun-

23 Určitou prominenci získala v bohemistickém kontextu teze Scotta Spectora, který zastává názor, že každý kulturní prostředník konstruoval určitý *middle ground* (SPECTOR 2000: 195) mezi Němci a Čechy, který znovu reprodukoval nacionalistickou logiku exkluze a inkluze. Bez ohledu na některé diskutabilní aspekty jeho argumentace (srov. SPECTOR 2005; KIEVAL 2005) otevřel Spectorův výzkum literárněhistorickou perspektivu, která dala podnět k otázkám proč, za jakým účelem a s jakými důsledky je literatura překládána z jednoho kontextu do druhého.

24 Terminologický a myšlenkový původ Eisnerových pojmů není dosud z hlediska dějin recepce podrobně prozkoumán, zřejmě obsahují odkazy k dobovým vědeckým a populárním kulturně konzervativním diskurzům.

dární povrchní fenomén. Jelikož přitom primárně vidí síly ke společenské změně ve svém organickém pojetí národa, jež je naopak spojeno s vírou v určující sílu umění a literatury, je přesvědčen, že symbióza, jež rostla staletí, se konečně prosadí proti nacionalistické agitaci. Způsob, jakým Eisner chápal svou vlastní pozici v česko-německé symbióze, procházel zásadní proměnou ve stejném čase, kdy se zabýval Durychovým románem. Jarmila Mourková dokládá, jak dalece se Eisner na počátku dvacátých let cítil smýkán sem a tam mezi oběma národnostmi a odmítavě vzdoroval úplné asimilaci českých Židů do českého národa (MOURKOVÁ 1990). Na základě zostřujících se národních konfliktů u něho získávala převahu orientace na českou národnost, což konečně vyústilo v to, že se Eisner během třicátých let — také jako důsledek vzniku nacistického Německa — v českém prostředí silně asimiloval. Tento vývoj odráží i jeho publicistika: v článku „O antisemitismu“ zastává tezi, že kořeny německého antisemitismu lze nalézt v Prusku a že Němci odpovídali na židovskou snahu asimilovat se pouze nevděkem. Proto si klade otázku, zda není na čase, aby se Židé v Říši vnitřně i navenek zřekli německé národnosti a kultury (EISNER 1932/1933b: 293). Ve vztahu k české společnosti není takový krok nutný, protože český antisemitismus neobsahuje rasistické implikace a projevuje se mnohem slaběji. Jako dobří hosté by měli být naopak Židé svým hostitelům zcela vděční, až do úplného odevzdání (IBID.: 330). V religiozním smyslu vyjadřuje toto Eisnerovo přesvědčení o asimilaci, že vnímá židovství v náboženském a morálním ohledu jako zastaralé a pokládá „repec[i] křesťanství“ (MOURKOVÁ 1990: 69 [Eisnerův dopis Otokaru Fischerovi z 17. 7. 1935]) za neodvratnou. Pozitivní aspekty židovství by mohly dál existovat jen prostřednictvím odpovídajícího bezvýhradného národního a náboženského „splnutí“.

Eisnerovy myšlenky nelze uchopit žádným terminologickým systémem, který by mohl být vědecky přesvědčivý; jsou závislé na kontextu a předmětu a navíc nejsou ještě přístupné v žádném souborném přehledu života a díla autora.²⁵ Z toho důvodu je výše uvedeným rozбором pouze terminologicky a myšlenkově vytyčeno příslušné pole, k němuž lze vztáhnout následující analýzu Eisnerovy práce na překladu *Bloudění*. Exaktní „historickou sémantiku

25 Je-li řeč o Eisnerových asimilačních tendencích ve třicátých letech, nesmí zůstat stranou, že v roce 1933 odmítal onen „typ židovských asimilantů pangermánské ráže, bismarkovců a slovanofobů“ stejně jako postoj „bojovného asimilantismu, jak jej splodil [sic] rakouský a zejména vídeňský a pražský německo-židovský liberalism“ (EISNER 1933b: 450). Místo toho se vyslovil pro pozici českých Židů „mezi národy“ (IBID.: 451), která se měla vyznačovat příklonem ke slovanství. Vlivem nacionálněsocialistického antisemitismu nabýval termín *asimilace* — ovšem právě s ohledem na asimilaci k „německému elementu“ — kritickou perspektivu. Vzájemně podmíněný vztah politické, náboženské, společenské a kulturní loajality v Eisnerových koncepcích identity se dá jen těžko určit.

tiku“ Eisnerem prosazovaných termínů, která by zohlednila všechny životopisné detaily, není (prozatím) možné předložit.

K historii vzniku *Friedlandu*

Eisner se na Durycha obrátil už v pozdním létě roku 1927, tedy ještě v době, kdy *Bloudění* existovalo teprve v předběžné verzi, a v dopise ho prosil, zda by mu mohl po skončení práce na románu udělit autorizaci k německému překladu.²⁶ V dalším dopise poukázal na „naprosto neobvyklý úspěch u Němců“, který je možné očekávat při beletrizaci valdštejnské látky a kvalitě knihy. Rovněž zmínil, s jak „velkým hmotným úspěchem“ se se svými valdštejnskými texty setkali Ricarda Huchová a Alfred Döblin. K tomu připojil ještě poznámku, že by bylo přece žádoucí, „kdyby česká literatura měla venku jednou velký zisk také něčím jiným než je Švejk“. ²⁷ Pasáž dopisu odkazuje ke všem aspektům, které hrály roli v následné spolupráci autora a překladatele, stejně jako v Eisnerově publicistické reflexi románu: Eisnerovu velkému nadšení, naději na materiální úspěch, atraktivitě valdštejnské látky pro německé čtenáře, konkurenci a „spojenectví“ s Döblinovým románem a konečně také napjatý vztah k mezinárodně úspěšnému *Dobrému vojáku Švejkovi*. Předtím, než mohl být *Friedland* v mnichovském nakladatelství Piper na podzim roku 1933 konečně vydán,²⁸ musel Eisner vyvinout ještě mnoho úsilí; na tomto místě mohu jen v bodech zmínit genezi překladu a jeho publikační historii plnou zvratů, které jsou podstatné pro Eisnerovu publicistickou recepci románu.²⁹

Eisner nefungoval pouze jako překladatel, ale do jisté míry zastupoval Durycha také jako literární agent, neobstarával pouze překlad textu, ale staral se i o smluvní náležitosti a propagaci knihy (srov. EISNER 1928a; 1929b). Co se týče Durycha, je možné konstatovat, že ve zkoumané korespondenci s Eisnerem převažují vyjádření dotýkající se především materiálních zájmů autora.

26 Informován mohl být buď prostřednictvím — nedochovaného — Durychova dopisu, nebo ukázek z románových pasáží v časopise *Lumír* (srov. DURYCH 1924, 1927, 1927/1928).

27 Nedatovaný Eisnerův dopis Durychovi (Dopis začíná: „děkuji Vám srdečně...“); LA PNP pozůstalost Jaroslava Durycha: Dopisy dr. Pavla Eisnera Jaroslavu Durychovi.

28 Nakonec vyšel na podzim téhož roku v nákladu 4 000 exemplářů (N. N. [b] 1933), přičemž cena knihy — 5,60 říšských marek za měkkou, příp. 6,80 za tvrdou vazbu — následkem hospodářské krize překračovala výrazně snížené možnosti průměrných čtenářů, které se pohybovaly mezi 2 a 4,80 říšskými markami (BARBIAN 2010: 409).

29 Následující údaje vycházejí z publikovaných pramenů, stejně jako z pozůstalosti a archivních sbírek mj. LA PNP Praha a Německého literárního archivu Marbach (dále DLA Marbach). Analýze geneze překladu jsem věnoval jinou studii, která bude otištěna ve *Slově a smyslu* (2015/23).

Samozřejmě není možné s historickým odstupem rekonstruovat lidské motivy jako celek, nicméně kontrast mezi Eisnerovým entuziasmem, s nímž se snažil včlenit *Friedland* do širšího kontextu česko-německé kulturní výměny, a opakovanými zdrženlivými Durychovými reakcemi, týkajícími se spíše podmínek smlouvy, jako vyjednaného podílu na zisku atd., je — podle mého celkového dojmu z prozkoumané korespondence — velmi zřejmý. Poté, co vydavatel požádal o zkrácení textu o více než sto stran, udělil Durych svému překladateli plnou moc k redakčnímu přepracování svého románu.³⁰ Na udržení své „auctoritas“ nad textem projevil kupodivu jen malý zájem.³¹ Eisner tak vyškrtnul celkem šest kapitol,³² které se buď věnovaly epizodním příběhům,³³ popisovaly specifika české historie, nebo svojí kritičností provokovaly církev.³⁴ Eisner navíc odstranil trilogické členění románu a opatřil jednotlivé kapitoly nadpisy, které informovaly o obsahu, místu děje, románových postavách nebo historických událostech.³⁵ Další výraznou změnu oproti českému originálu konečně představoval zvolený titul: *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*, který vycházel z orientace na německého čtenáře, zajímajícího se především o valdštejnskou tematiku, a zároveň eliminoval bloudění románových postav, příp. celé historie, v religiózním smyslu. Dobře patrné je to v Eisnerově pře-

30 Durychův dopis Eisnerovi z 19. června 1930; LA PNP pozůstalost Pavla Eisnera: Dopisy Jaroslava Durycha Pavlu Eisnerovi. Poukazuje pouze na to, že by překladatel v předmluvě k překladu mohl čtenáře upozornit, že vyškrtnul určitá místa, která nemusejí být zajímavá pro německé publikum. Taková předmluva však nebyla nikdy realizována.

31 Tomu nasvědčuje snad i skutečnost, že Durych od čtvrtého vydání *Bloudění* škrtnl určité části, které byly ponechány v textu *Friedland*. K různým vydáním románu srov. DURYCH 1932a; KRČ — LINKA — VALÁŠEK 1993: 7.

32 První kapitola románu, stejně jako kapitola I/7, II/3, II/4, II/10 a III/2.

33 Srov. zde Eisnerovu poznámku: „vynechány vesměs kapitoly digresivní amplifikační [sic!] s funkcí atmosferického pozadí a básnického capriccia, postranní kaple katedrály“ (EISNER 1933a: 437).

34 Na tento aspekt upozorňuje Durychův syn (v. DURYCH 2001: 271), z prozkoumaných archiválií však není možné tvrzení doložit.

35 Nadpisy znějí: „Theatrum“, „Mantua“ [Mantova], „Weißer Berg“ [Bílá hora], „Das Hurenhaus“ [Bordel], „Siebenbürgisches Kastell“ [Sedmíhradská tvrz], „Die heilige von Lima“ [Svatá z Limy], „Sankt Norbert“ [Svatý Norbert], „Die goldene Rose“ [Zlatá růže], „Schloß Brandeis“ [Zámek v Brandýse], „Gitschin“ [Jičín], „Stralsund“, „Berg Montserrat“ [Hora montserratská], „Die Armada der Infanten“ [Infantčina armada], „Magdeburg“ [Magdeburk], „Irrsal“ [Bloudění/Bludiště], „Göllersdorf“, „Zirndorf“, „Lützen“, „Hillmann Staitz“, „Fra Octavio“, „Der Beichtvater“ [Zpovědník], „Hofburg“, „Labyrinth der Welt“ [Labyrint světa] a „Friedland“ [Frydland]. Srov. v této souvislosti také nadpisy, jimiž byly opatřeny jednotlivé ukázky z románu, jež byly předtím tištěny především česky (KOMÁREK 2004) a které neodpovídají nadpisům ve *Friedlandu*.

pracování poslední pasáže románu. Český originál končí promluvou postavy Andělky: „Nešťastná země! Cizí země! Moje požehnaná vlasti!“ Ta se nyní stala Českou, přijala Čechy za svoji novou vlast a současně — v alegorické rovině — jí ztělesňovaný katolicismus znovu vstupuje do země a do národních dějin. Tento národní historicko-filozofický akcent se u Eisnera pronikavě mění. *Friedland* totiž odkazuje následující hříčkou ke svému titulu: „Friedlo-ses Land, Fremdland, mein benedeites Vaterland [Neklidná země, cizí země, má požehnaná vlasti]“ (DURYCH 1933b: 570). V tomto překladu odkazuje pasáž v první řadě na utrpení Andělky ve víru války. Z tohoto posunu akcentu lze vyčíst, že ve *Friedlandu* je výrazně posílen důraz na vztah k valdštejské látce, stejně jako příslušná tropologická rovina, a naopak je zatlačena do pozadí alegorická významová rovina, čitelná ve specifickém kontextu českých debat o „smyslu českých dějin“.³⁶ Zatímco tyto redakční zásahy lze chápat jako obecné ústupky německému čtenáři, souvisejí další aspekty s pokusy eliminovat české jazykové prvky v románu se zveřejněním textu na postupně glajchšaltovaném německém knižním trhu. Tak lze na přebalu paperbackového vydání nalézt text odkazující k 300. výročí úmrtí Valdštejna (1934), vyzdvihující Valdštejnovo spojení s „osudem německého národa“ a interpretující Durychův román jako odraz „celé epochy německých dějin“.³⁷ Navíc není nikde zmíněno, že se jedná o překlad z češtiny, konsekventně jsou užívány německé formy jmen (tedy „Angelika“ a „Georg“), Durychovo křestní jméno, identifikovatelné jako „slovanské“, je na obálce knihy zkráceno iniciálou „J.“ a také Eisner se skryl za pseudonym Marius Hartmann-Wagner.³⁸ Tyto

36 Eisner ovšem trval na tom, že „češství samo je v díle akcentováno passim přímými slovy a mohutná závěrečná slova jsou přímou apostrofou národního principu“. Dopis Eisnera Arnemu Novákovi, nedatovaný (začátek dopisu: „ve své laskavosti se nebudete hořsit pro tento papír“; LA PNP, pozůstalost Arneho Nováka: Dopisy Pavla Eisnera Arnemu Novákovi); za zprostředkování korespondence děkuji Michalu Toporovi.

37 Toto vydání je možné nalézt pouze v německé Národní knihovně v Lipsku. Že se citovaný text a vyobrazení na přebalu paperbacku skutečně nacházejí, nelze potvrdit, protože odpovídající exemplář byl dodatečně opatřen pevnými deskami a předpokládaná titulní strana brožovaného vydání byla včleněna do vazby. Podobnou ideu sledují také údaje v *Der Piperbote für Kunst und Literatur* (DURYCH 1933c: 7, srov. rovněž reklamní inzerát N. N. [b] 1933). Podoba knih celkově odkazuje k ústupu do „nezáludného, historického, humoristického a idylického“ prostředí, k tendenci charakteristické pro vydavatelství Piper v následující době (ZIEGLER 2004b: 9).

38 V dopisu Arnemu Novákovi Eisner tvrdí, že nakladatelství Piper žádalo, aby Eisner a Durych akceptovali zkratku „J.“ na obálce knihy, vynechání údajů o českém originálu v tiráži a používání pseudonymu. Srov. dopis Eisnera Novákovi, nedatovaný (začátek dopisu: „ve své laskavosti se nebudete hořsit pro tento papír“; LA PNP pozůstalost Arneho Nováka: Dopisy Pavla Eisnera Arnemu Novákovi). V stejném

aspekty stejně jako reklama nakladatelství dokládají, že zahlazení množství stop poukazujících ke kontextu vzniku originálu i jeho překladu se dělo na pozadí reglementace knižního trhu národními socialisty. Na první pohled je možné identifikovat *Friedland* sotva více než jako dílo „české národní literatury“, a proto se zdá, že původ textu byl pro některé recenzenty naprosto neznámý.³⁹ Na rozdíl od Haškových nebo Olbrachtových knih nebyl román ale ani zakázán.⁴⁰

Jako další bod relevantní pro genezi překladu je nutné krátce se zmínit o historii nakladatelství Piper. Ústřední význam pro přijetí textu do edičního plánu nakladatelství měl Žid pocházející ze severočeského Žatce Robert Freund (1886–1952), který v nakladatelství působil od roku 1926 (ZIEGLER

dopisu Eisner poukazuje na to, že pseudonym je narážka na básníka a poslance Frankfurtského sněmu Moritze Hartmanna (1821–1872), kterého Eisner — mylně — označuje jako svého „pokrevního předka“ (ibid.) a s jehož sebepojetím coby českého Žida se Eisner identifikoval (EISNER 1933b: 448a); v jiném dopisu Novákovi (5. března 1934) Eisner zmiňuje, že na podzim 1932 publikoval v *Prager Presse* jakožto Marius Hartmann deset črt, „z nichž dvě nebo tři jsou asi to nejlepší, co se mi kdy podařilo udělat“. Wagner bylo dívčí příjmení Eisnerovy manželky Margarete/Margarethy/Markéty (1888–1955). K biografii manželky srov. PETRBOK 2009: 276 [pozn. 58]. Na obálce překladu menší trilogie *Die Kartause von Walditz* je — pravděpodobně díky Eisnerově vytrvalosti (srov. dopis Novákovi z 28. 2. 1934, viz výše) — otištěno celé Durychovo křestní jméno.

39 Např. u Günthera (GÜNTHER 1933/1934) a -LDG.- (1933), další recenzenti říšskoněmeckých a rakouských novin a časopisů na to odkazují (-HG.- 1933). Speciální případ představují ovšem katolicky (a německonacionálně) orientovaná periodika (N. N. [a] 1930), stejně jako noviny a časopisy usilující o německo-český, příp. slovanský literární dialog (např. RIPPL 1932/1933; JILEK 1933). Jejich recenzenti většínou disponovali určitými předchozími vědomostmi o Durychovi.

40 Kopie *Schwarze Liste* (*Schöne Literatur*) u Aignera (AIGNER 1971: 1019–1021). Zákaz celého díla obou českých autorů byl přijat také v tzv. *Liste I* škodlivého a nežádoucího písemnictví říšské spisovatelské komory (ustanovena na konci roku 1935 s působností od listopadu 1935). Přesto mohl *Der Räuber Nikola Schuhaj* Ivana Olbrachta vyjít ještě v roce 1934. Podivuhodné v této souvislosti je také to, že kniha *Masaryk erzählt sein Leben. Gespräche mit Karel Čapek* v překladu českého Žida (!) Camilla Hoffmanna mohla u Cassirera vyjít ještě v roce 1936. K ještě ucelenějšímu ponětí o celé situaci je třeba si uvědomit, že Hoffmann byl čelným spolupracovníkem československého vyslanectví v Berlíně a v roce 1937 obdržel německé olympijské čestné vyznamenání I. třídy. Překlady ze zahraniční literatury do němčiny musely být úředně schvalovány teprve od července 1935. Ačkoli religiózně zaměřená literatura byla od začátku vystavena štvanicím národních socialistů, systematický dohled a represe vůči církevním nakladatelstvím a odpovídající literatuře následoval však teprve od druhé třetiny třicátých let (srov. BARBIAN 2010: 236 a 237; 270 a 271). K překladové literatuře v období národního socialismu existuje dosud pouze jedno speciální pojednání, v němž není české literatuře věnována zvláštní pozornost (STURGE 2004).

2004a: 111) jako podílíník a obchodní vedoucí. Jeho biografie se už dočkala určitého vědeckého zájmu,⁴¹ jeho působení v kontextu německo-českého literárního transferu ale dosud zohledněno nebylo. Freund, jenž studoval chemii ve Vídni,⁴² kde byl počítán k okruhu Oskara Kokoschky, pěstoval kontakty s předními literáty své doby (například s Thomasem Mannem),⁴³ a byl díky jmění ze sladovny svého otce finančně dobře zajištěn, se zasazoval o internacionalizaci nakladatelství. V dějinách nakladatelství Piper (PIPER 1979; PIPER — RAAB 1994; ZIEGLER 2004a) je však zřídka zmíněna skutečnost, že se v souvislosti s Freundovou internacionalizační strategií v nakladatelství objevila také čtyři díla české literatury:⁴⁴ Eisnerova antologie *Die Tschechen. Eine Anthologie aus fünf Jahrhunderten* (EISNER 1928b), román Ivana Olbrachta *Der Räuber Nikola Schuhaj* (OLBRACHT 1934) a v neposlední řadě oba Durychovy texty. Publikace těchto čtyř českých titulů pod Freundovou záštitou může být stěží náhoda: jakkoli Freund byl spíše frankofonně orientovaný Žid s německou národní identitou, ovládal také češtinu,⁴⁵ a třebaže svou českou „vlast“ opustil, ponechal si československé státní občanství a dál pěstoval své vztahy v Československu. Jako československý občan a reprezentant prominentního německého nakladatelského domu mohl navíc snadno navazovat kontakty na českosloven-

41 Údaje o jeho osobě se nacházejí mj. v dějinách nakladatelství Piper (ZIEGLER 2004a, 2004b) a nakladatelství Bastei Verlag (HALL 1985: 73–77). Podrobný portrét Freunda lze nalézt v kontextu bádání o Oskaru Kokoschkovi, který se s Freundem přátelil (FEILCHENFELDT 2009; srov. k tomu také PIPER ET AL. 1979; ILLETSCHKO — HIRSCH 2010; BARLACH — PIPER 1997).

42 Freundova akademická dráha není dosud rekonstruována. Podle zpráv archivu Technické univerzity ve Vídni byl Freund mezi lety 1904/1905 a 1908/1909 imatrikulován na Chemisch-technische Fachschule, v roce 1910 promoval (k dizertaci srov. také DOKUMENTATIONSZENTRUM 1955: 82). Jako místo studia bývá rovněž uveden Mnichov (N. N. [e] 1952), seznamy imatrikulovaných na mnichovské Ludwig-Maximilians-Universität a mnichovské Technische Universität neuvádějí žádného Roberta Freunda z Čech.

43 V denících Thomase Manna je Robert Freund zmíněn na více místech.

44 Že Freund přivedl dotyčné autory do nakladatelství, je možné vyvozovat ze skutečnosti, že mu byla po jeho odchodu z nakladatelství (viz níže) ponechána práva na tyto tituly (srov. smlouvu z 30. září 1937 mezi R. Piperem a Robertem Freundem o odchodu Freunda z nakladatelství, DLA Marbach, signatura A: Piper, Reinhard Verlag, konvolut Auseinandersetzung mit Robert Freund 1935 1937 II.). V případě Olbrachta Freund zřejmě tuto možnost nevyužil. Ve zmiňované smlouvě není uveden.

45 V dopise Reinhardu Piperovi z 28. října 1939 se Freund vyznává z pocitu příslušnosti k německému národu. DLA Marbach, signatura A: Piper, Reinhard Verlag, Briefe an ihn von Robert Freund 07.1937–1950. Co se týče Freundových jazykových znalostí, lze odkázat pouze na sdělení jednoho Freundova prasynovce autorovi této studie. V jeho vlastnictví se nacházejí Freundovy dopisy, které jsou částečně psané česky.

sém velvyslanectví, stejně jako na oficiálních místech uvnitř Československé republiky (viz níže). 13. června 1930 tak vedl — prostřednictvím a v doprovodu Pavla/Paula Eisnera — literární rozhovor s Tomášem G. Masarykem, který byl v přepisu otištěn v *Prager Tagblatt* a *Právu lidu* pro širokou veřejnost.⁴⁶

Paul/Pavel Eisner o *Bloudění*/Friedland

Eisner uveřejnil dohromady víc než 17 textů, v nichž se v různé šíři vyrovnával s Durychovými valdštejnskými texty. Většinou šlo o recenze románu v česko- a německojazyčných novinách a časopisech. Jak jsem už zmínil, Eisnerovo chápání role překladatele v případě *Bloudění* se blížilo spíš roli spolutvorství,⁴⁷ neboť text korigoval a přepracovával (EISNER 1933a: 436). Po své redakci, zaměřené na redukci „přemíry dat a narážek“ (IBID.: 437), konstatoval, „že »*Bloudění*« takto ochuzené získalo na sevřenosti a přehlednosti, že bude lidskému průměru dostupnější než originál. Snad nejen pouhému průměru, jak ukazují české osudy díla“ (IBID.). S nadsázkou lze konstatovat, že Eisner chápal sám sebe jako instanci, která teprve román, příp. jeho „myšlenky“ zpřístupní široké čtenářské obci, tzn. nejen německému, ale také českému čtenáři. Eisner se tedy profiluje nejen jako německo-český zprostředkovatel, ale jako zprostředkovatel v mnohem podstatnějším smyslu slova. Že si toto sebepojetí vynutilo také speciální definici vztahu k Durychovi, dokládá informace v textu, že Durychovo udělení plné moci k zásahům do textu mělo být aktem důvěry a porozumění⁴⁸ — hodnocení, které jistým způsobem protirečí výše načrtnutým kontextům vzniku díla a jeho publikační historii. Další formy identifikace Eisnera s Durychovým románem lze nalézt také v Eisnerových recenzích *Bloudění*. Ty se přitom neobejdou bez srovnání kontrastem — Eisner se odvolává jak k Döblinově *Wallensteinovi*, tak rovněž k Haškovu *Švejkovi*.

⁴⁶ Srov. MASARYK ET AL. 1997; zde také bibliografický odkaz na uveřejnění v *Prager Tagblatt* a *Právu lidu* a (v částečné podobě) v dalších českých tiskových orgánech. O podílu Eisnera na uskutečnění rozhovoru srov. dopis Eisnera Durychovi z 29. května 1930; LA PNP pozůstalost Jaroslava Durycha: Dopisy dr. Pavla Eisnera Jaroslavu Durychovi.

⁴⁷ Eisner to tak chápal i v užším právním smyslu, protože trval na tom, že *Friedland* představuje výsledek spolupráce autora a překladatele, přičemž obě osoby je třeba zohlednit v právních a finančních záležitostech stejnou měrou. Dopis nakladatelství *Melantrich* Durychovi z 9. dubna 1934; LA PNP pozůstalost Jaroslava Durycha: Dopisy nakladatelství *Melantrich* Jaroslavu Durychovi.

⁴⁸ Aby tento vztah přiblížil, odvolává se Eisner k Durychovu moralizujícímu pohledu na otázku Valdštejnova vztahu k císaři Ferdinandu II. (DURYCH 1929: 295). Eisner uvádí, že „Autor »*Bloudění*« na rozdíl od tolika jiných, kteří se hrdlí a sváří o každé velevážné slůvko ve velevážné knížce, dal generální plnou moc k takové proceduře: ve smyslu loyálnějším než Ferdinand II. Valdštýnovi, poručil osudy své armády »diskretnosti« překladatelově“ (EISNER 1933a: 436).

Döblinův text chápe Eisner od začátku jednak jako šanci na úspěch Durychova románu u českého a německého čtenáře, jednak i jako možnou překážku. Na jedné straně viděl v souvislosti s německým knižním trhem možnost, že by se Durychův román už na základě tematické paralely s románem autora Döblinova formátu mohl dočkat zvýšené pozornosti.⁴⁹ K propagačním účelům se tedy blízkost Döblinova textu velmi hodila.⁵⁰ Na druhé straně sloužil odkaz k Döblinovi k tomu, aby byla odůvodněna literární pozice Durychova textu. V dotyčných článcích jde konečkonců Eisnerovi o „rozhodnutí, kdo z nich je větším umělcem“ (EISNER 1928/1929b: 163). Pro Döblinova *Wallensteina* nachází přitom sice Eisner také slova chvály, přesto nakonec označuje jeho dílo za výraz uměleckého ztroskotání, zapříčiněného „durch menschlich-dichterische Schuld des Autors [lidskou a básnickou vinou autora]“ (EISNER 1929c; podobně také IDEM 1928c, 1928/1929b, 1930/1931b, 1931/1932b). Na základě negativního hodnocení Döblinova *Wallensteina* mělo být *Bloudění* charakterizováno o to pozitivněji. Zatímco srovnání obou textů, prováděné dobovou literární kritikou (viz výše), se týkalo především hodnocení „Temna“ v kulturní paměti, získávají zde Eisnerovy výroky specifický profil, srozumitelný pouze na biografickém pozadí.

Už v psaní Durychovi z 26. března 1929 Eisner konstatuje, že jasně upřednostňuje *Bloudění*, protože *Wallenstein* obsahuje „přílišnou dosi Berlína“.⁵¹

49 Kromě jiného se Eisner tímto argumentem pokouší získat Durycha ke spolupráci: srov. nedatovaný Eisnerův dopis Durychovi (odeslán po 22. červenci 1927, začátek dopisu: „děkuji Vám srdečně za laskavou autorisaci Kurýra“), v němž Eisner prosí o výtah z Durychova rukopisu románu a upozorňuje ho na to, že valdštejská tematika, stejně jako paralely k Huchové a Döblinovi, zajišťují úspěch v Německu. Ať již z vypočítavosti, nebo kvůli nedostatku informací poukazuje Eisner zároveň na „velký“ materiální úspěch obou textů. LA PNP pozůstalost Jaroslava Durycha: Dopisy dr. Pavla Eisnera Jaroslavu Durychovi (srov. v této souvislosti s historickým vývojem problematiky také EISNER 1929b).

50 Zároveň poukazuje na to, že obtíž při hledání nakladatele představoval jen nevalný prodejní úspěch *Wallensteina* (srov. EISNER 1933a: 436).

51 Eisnerův dopis Durychovi z 26. března 1929, LA PNP pozůstalost Jaroslava Durycha: Dopisy dr. Pavla Eisnera Jaroslavu Durychovi. Durych svou kritiku Döblina formuloval následujícím, pro něho typickým způsobem: „Co se týče Döblina, vím, že má proti mně dvě přednosti: jednak více a lepší materiál historický, který si uměl opatřit a vybrat, jednak lépe ovládá literární konversaci — snad je to velkoměšťák. Co mu vytýkám, je to, že ač má tolik dobrého materiálu, takže vůbec nepotřebuje fantazie, přece v posledním díle převrací historii zcela zbytečně na ruby a o Eleonoře a Ferdinandovi pustě fantazíruje. A ty jeho věci o Slavatovi a o dvorním šašku jsou velmi zbytečné fantazie. S velkým zájmem jsem četl jeho knihu asi v r. 1921. Tenkrát jsem byl ovšem teprve na počátku svých valdštejských studií a těžiště dojmu z této knihy bylo v té kruté a důsledné beznadějnosti, kterou Döblin zamořuje celé to peklo.“ Dopis Durycha Eisnerovi z 1. dubna 1929, LA PNP pozůstalost Pavla Eisnera: Dopisy Jaroslava Durycha Pavlu Eisnerovi. Obě vyjádření vykazují určité paralely s hodnocením Döblina.

V té souvislosti kritizuje také Döblinův přírodovědně-lékařský pohled, jeho vřazování scén podobných filmové sekvenci a bezpočetných — podle Eisnerova soudu — v románu neuspořádaně integrovaných detailů, které mají být výrazem Döblinovy „nervozity“ (EISNER 1928/1929b). Döblin absolutizuje empirickou historickou realitu (IDEM 1930/1931b), čímž se v ní odráží „nespasenost Berlína a jeho vyprahlost, je [...] zoufalství dnešní duše a doby, Solvet saeculum“ (IBID.). Döblinově knize konečně chybí jednota opěrné „magistrale Idee [vůdčí ideje]“ (IDEM 1929c). Své pozitivní hodnocení Durychova románu odůvodnil Eisner s odkazem na právě ty aspekty, které byly výše popsány jako charakteristika Durychovy katolické poetiky: oproti Döblinovým — podle Eisnerova soudu — nadřazeným a jakoukoli jednotu bořícím faktografickým znalostem se Durychovi podařilo potlačit jeho archivní studie, „wenn das Wissen nicht geistorganisch ist [když znalosti nejsou v organické jednotě s duchem]“ (IDEM 1929c), a metaforickou přeměnou modelu Waltera Scotta se Durychovi také podařilo přesáhnout smyslu zbavený svět dějin. Tím, že Durych zobrazuje „lidské srdce“ (IDEM 1928/1929b: 162n), ve spojení s makrokosmem, ukazuje jeho román, co Döblinův *Wallenstein* v Eisnerových očích neguje: zkušenost smysluplné celistvosti. Eisnerovy poetologické úvahy se tak dotýkají otázky přístupu ke světu adekvátnímu urbánní, civilizační moderně; jsou prostředkem identifikace s konzervativním obrazem světa, vůči modernitě kritickým.

Döblinovo dílo se dočkalo negativního hodnocení především proto, že jej Eisner chápal jako výraz moderny, která ztratila veškerý vztah k transcendentnu, a tak nenabízí žádnou alternativu ke skutečnosti, zmítané krizí. Se zohledněním výše naznačené Eisnerovy koncepce identity Němců, Židů a Čechů se však ukazuje, že odmítnutím *Wallensteina* Eisner míří ještě mnohem dál. Eisner si např. všímá, „jak v očích moderního berlínského autora ožívá tradiční způsob německého nazírání na českou duši, tradice dědicí se podvědomě od dob husitských, zvláštní směs spontánní úcty k odvčným rebelům a pocit cizosti, která je větší než normální cizost kmenová“ (IDEM 1928/1929b: 162 a 163). Coby říšského Němce přiřazuje Eisner Döblina do sféry světa západního, pruského a maskulinního, jemuž musí zůstat všechno „slovanské“ nutně cizí.⁵² Vedle nacionálně motivovaného odmítnutí *Wallensteina* je třeba

52 Skutečnost, že se Döblin narodil ve Štětíně a ve své zprávě *Reise in Polen* [Cesta Polskem] se zabýval také svým původem, však Eisner nikde nezmiňuje (DÖBLIN 1926). *Wallenstein* přitom není jediné dílo, které Eisner z tohoto důvodu ve své literárněkritické práci Eisner odsuzuje. Jedná se například také o dílo Stefana Georga (EISNER 1934, 1929c), zatímco díla Rilkeho, Hofmannsthala a Werfela (IDEM 1934, 1929c, 1935, a dále IDEM 1932, 1929/1930b, 1936/1937; 1930/1931a) jsou popisována jako manifestace „symbiózy“ nebo orientace ke slovanství, a jsou proto hodnocena kladně. Z literárněkritického diskurzu zaměřeného na otázku soužití Němců a Čechů jsou vyňati němečtí klasi — především Goethe (srov. IDEM 1929/1930a; 1930/1931c, 1931/1932a, 1932/1933a).

zmínit jako důvod negativního hodnocení románu také Döblinovo židovství. Vzhledem k Eisnerovým asimilačním tendencím je konečně konsekvantní, že se v roce 1931 staví explicitně „proti Němci židovské krve po bok katolickému Slovanu“ (IDEM 1930/1931b).⁵³ Ono umělé, teatrální, a proto v konečném důsledku prázdňé, co si Eisner s Döblinovým textem asociuje a co je údajně podmíněno jeho židovstvím, staví Eisner do protikladu k sjednocujícímu, katolickému a „slovanskému“ umění Durychovu. Eisner také ve svém představení pracuje s topoi „Temna“, které mělo v dobových diskuzích o Durychově textu velký význam. Zatímco Durych byl některými českými kritiky označován za apologeta (domnělého) totálního pádu národa v dobách protireformace a Döblin pro ně naopak ztělesňoval pozitivní příklad autentického zobrazení národního utrpení (BALLY 1931; STANĚK 1931, VANĚK 1931/1932), Eisner tento výklad proměňuje. Asociuje s tímto pojmem „umělost“ a „absenci spásy“ Döblinova románu a legitimizuje tak Durychovo hodnocení historie.

Je tedy zřejmé, na čem Eisner staví své kritiky *Wallensteina*: jeho interpretace stojí právě uprostřed německých, českých a sionistických vzorců identit pražských Židů té doby. Srovnáme-li toto východisko s Eisnerovými pozdějšími — kladnými — vyjádřeními o Döblinově díle,⁵⁴ je patrné, jak silně je odmítnutí *Wallensteina* determinováno jeho identifikačním čtením *Bloudění* a specifickou společenskou a biografickou situací okolo roku 1930.

53 Citát je zajímavý také v dalším smyslu, protože představuje reinterpretaci topoi typických pro kulturu vzpomínání: „Neboť Döblinova kniha jest aktem a produktem umění, kniha Temna s prudkými zážehy Jupiterových lamp; kdežto Durych je knihou světelné emanace a výsostného postulátu. A nám všem je na výsost třeba knih, jež něco **chtějí**, jsouce výzvou, povel, paradigmatem nejvyšších paradoxů hic et ubique“ [zdůrazněno v orig.].

54 Eisnerův odsudek je navíc nerozlučně spjatý s jeho vysokým hodnocením *Bloudění*. Český překlad Döblinovy knihy *Berlin Alexanderplatz*, který se objevil v roce 1935 (DÖBLIN 1935), oslavoval Eisner se zřetelem k národněsocialistickému hanobení románu jakožto „asfaltové literatury“ (LUSERKE-JAQUI 2003) jako výraz humanistického a všeobjímajícího poselství (EISNER 1934/1935: 14); obhajoval tedy přesně to, co kritizoval na *Wallensteinovi*: Döblinovo moderní velkoměstské psaní. Obrat v Eisnerově hodnocení Döblinovy osoby a díla sleduji proto, že v roce 1938 přeložil a doslovem opatřil první díl amazonské trilogie *Land ohne Tod* (DÖBLIN 1938). Doslov je nepochybně vzhledem k dobovým poměrům nadepsán „Alfred Döblin a jeho román o dobyvateli“ a oslavuje Döblina jako velkého epika soudobé německé prózy. *Wallenstein* je přitom zmiňován jako část uměleckého vývoje a významný pandán k Durychovu románu, není však v žádném případě odsuzován — podobně jako Döblinovo vyrovnávání se s židovstvím. Konečně stojí za zmínku, že Eisner v polovině padesátých let v jednom dopise dceři píše, že by chtěl nakladatelství *Naše vojsko* — vedle jiných titulů — navrhnout Döblinova *Wallensteina* k přijetí do edičního plánu a případně jej také přeložit (srov. dopis Pavla/Paula Eisnera Dagmar Eisnerové, nedatováno, LA PNP pozůstalost Pavla Eisnera, dopisy Dagmar Eisnerové [1953–1957]).

Druhý základní kontrast v Eisnerových recenzích *Bloudění* představuje *Švejk*, který se za hranicemi těšil značné pozornosti.⁵⁵ Eisner chtěl proti tomuto mezinárodnímu vlivnému postavení vystoupit prostřednictvím propagace Durychovy tvorby. Z toho důvodu se jeho nejpodrobnější české články (EISNER 2000), stejně jako článek nazvaný „Anti-Schwejk“ v *Prager Presse*, nesoou ve stejném duchu: „Durych polemisiert mit Jaroslav Hašek und widerlegt dichterisch-menschlich die Gestalt seines Helden [Durych polemizuje s Jaroslavem Haškem a vyvrací básnický-lidský postavu jeho hrdiny]“ (IDEM 1930b; 1936) Přitom se mohl odvolat na Durychův text *Ejhle člověče!* (DURYCH 2001), v němž Durych s subtilní ironií popisuje, jak zahraniční kritika vyzdvihuje *Dobrého vojáka Švejka* do role reprezentanta národa. Eisner vychází z Durychova všeobecného hodnocení Haškova populárního románu, když Haškovi vyčítá, že už na základě pokřiveného znázornění skutečnosti legitimizuje svými hrdiny „Niedrigkeit [nízkost]“ a „Unadel jeder Lebensregung [neušlechtilost ruchu života]“ a v důsledku tak propaguje „Zulässigkeiten kreatürlicher Flucht und Ausflucht [připustnosti lidského útěku a vytáček]“ (EISNER 1930). V této kritice se jedná o konkretizaci toho, co se Eisnerovi nelíbí na velké části české literatury (a zároveň na celé české společnosti): fixace na „rozumovost a realit[u]“ (IDEM 1929a: 53), jejichž kritiku spatřoval na postavě Jiřího, kterou podle něho Durych mistrně zpracoval (IDEM 1933a: 438). Tím, že Durych představuje své protagonisty — včetně negativních stránek — v jejich „inneren Totalität und metaphysischen Unbedingtheit [vnitřní celistvosti a metafyzické nepodmíněnosti]“ (IDEM 1931), ukazuje svým čtenářům cestu k „adligen und absoluten Menschentum [ušlechtilému a absolutnímu lidství]“, k „neuen aristokratischen, einer tragisch-heroischen Spiritualität [nové aristokratické, tragicky-heroické spiritualitě]“ (IDEM 1930), v níž lidský život nalezne ve smrti svoje poslední a nejvyšší povznesení. K tomu je nutné poznamenat, že Durychovo genderové kódování národních stereotypů nalezlo analogii v Eisnerově studii *Milenky. Německý básník a česká žena* (IDEM 1930a). V obou případech je jedna forma identity, chápáná deficitně a maskulinně, zachraňována druhou, pozitivní a femininní.⁵⁶ Z poetologického hlediska popisuje Eisner Durychovo překročení sféry dějin přesně v těch kategoriích, které mohou být označeny za ústřední aspekty katolické poetiky.⁵⁷ Eisnerovy

55 K mezinárodní recepci *Švejka* srov. HANSHEW 2009; PETR 1963; PAUL 2014; SCHAM-SCHULA 1989.

56 U Eisnera jsou to německý muž a česká/slovanská žena; u Durycha jsou to protestantský/rebelský Čech a katolická Španělka.

57 „Pryč s »realitou«, aby přišla Realita, realiter, spiritualiter et mystice. O příklady z nejbližšího sousedství nebylo by zle: Rilke, Franz Kafka, Erwin Guido Kolbenheyer, ba velice podstatně i Stifter. A všech těchto marginalií smysl je jen ten, aby vynikl dnes již historický význam Demlův a Durychův pro šťastnější duchovní

reflexe Durychovy poetiky přitom neodkazují jen k postojům obecně skeptickým vůči moderně, ale také ke kritickému hodnocení zvláště české moderní kultury a společnosti.

Tim však ještě není zodpovězena otázka existence onoho alternativního „češství“, které bylo zřejmě cílem Eisnerových úvah a které z jeho pohledu ztělesňovalo Durychovo dílo. Ve své odpovědi na tuto otázku odkazuje Eisner na zvláštní „český rys“ Durychovy tvorby, který spočívá v tom, „že všechny hlavní dramatis personae [...] jsou lidé služební, bezdomí, anonymové, lidé odnikud. [...] Stejně nesmiřitelná negace mocných tohoto světa, nechť jsou kdokoli v a kterémkoliv táboře; pochází ovšem také ze zřidel náboženskosti a spirituality, zároveň však je i nesmírně česká“ (EISNER 2000: 144 a 145). Ve svém uznání lidovosti překračuje Eisner dalece tradici danou dílem Jana Nerudy nebo Boženy Němcové, protože zdůrazňuje aspekt spiritualizace. S tímto výkladem „národního spiritualismu“ (IBID.: 145) míní Eisner stereotyp „prostého národa“ — který se vztahuje všeobecně na Slováky a na Čechy obzvláště — a povyšuje jej dokonce na „vlastní bytí“ „češství“. Teprve v této souvislosti je patrné, do jaké míry se Eisnerovy kritiky *Wallensteina* a *Švejka* jako afirmativní projevy civilizační moderny odvolávají ke konceptům symbiózy a trojího ghetta a ex negativo vykreslují obraz „lidového“, spiritualizovaného, tzn. v konečném důsledku antimoderního „češství“. To také znamená, že Eisner, který v roce 1919 konvertoval k evangelické víře (WÖGERBAUER 2002/2003: 120), dokonale zastřel užší konfesní implikace Durychova textu a popsal jej místo toho jako zástupce všeobecné spiritualizace, pokračování orientace poskytované křesťanskou západní kulturní tradicí.⁵⁸ Užší kontext českého katolicismu, který v Durychově díle zabírá velkou část, hraje v Eisnerově identifikačním čtení, stejně jako v jeho zprostředkovatelském snažení, pouze podřadnou roli.⁵⁹

a uměleckou budoucnost české literatury. Nebot v jejich prsou jsou běsové, bohudík“ (EISNER 1929a: 54 a 55).

58 Srov.: „české písemnictví nemá knihy časovější a »katolictější«, kteréž slovo znamená: všepłatnější“ (EISNER 1933a: 439; podobně také s odkazem na Otokara Březinu IDEM 1929a [srov. zde MOURKOVÁ 1990: 69]).

59 V dřívějších pojednáních o *Bloudění* ještě upozorňuje, že nepatří k Židům, „jež estetism žene před oltáře katolických chrámů, ještě méně jsem z těch bujarých neofytů, kteří obětavě udílejí polním kurátům lekce ve finesách liturgických a bohovědných“ (EISNER 1928/1929a: 114). Na druhé straně nemůže být vyloučeno ani užší, konfesní porozumění pro katolicismus. Eisner Durychovi přiznává v dopise z roku 1934, že se cítí „vnitřně trvale puzen ke katolicismu velmi radikálnímu“ (srov. Eisnerův dopis Durychovi z II. 10. 1934, LA PNP pozůstalost Jaroslava Durycha: dr. Pavel Eisner Jaroslavu Durychovi). Následujícího roku kritizuje ale opět na Franzí Werfelovi „silné katolické akcenty“ (IDEM 1935b: 15). Jeho postoje vůči katolicismu jsou tedy nanejvýš heterogenní a dosud není možné určit jejich společného jmenovatele.

Propagace románu ve smyslu „Anti-Švejk“ však nebyla namířena pouze „dovnitř“ československé literární scény, ale měla také „korigovat“ dojem z české literatury v zahraničí. Tato snaha vycházela ze sebeaprezentace nakladatelství Piper v Československu a byla českou literární kritikou mnohokrát reflektována. Např. Robert Freund se vyjadřuje v rozhovoru otištěném v březnu 1931 v *Literárních novinách* k současným problémům zprostředkovávání soudobé české literatury a uvádí zde vedle jazykové bariéry a v Německu převládající představy česko-německého národního antagonismu také údajnou nečinnost československého velvyslanectví v Berlíně (FREUND 1930/1931a: 3). Nakladatelství Piper vyzdvihl oproti tomu jako jednu z mála institucí, která se snaží o širokou česko-německou literární výměnu a zdůraznil přitom také úsilí zprostředkovat právě ty autory, kteří vedle v Německu známého Karla Čapka, Františka Langra a Haška představují „disidenty“ literárního povědomí; snahou nakladatelství je prý přiblížit Durycha německému publiku v první řadě jako umělce a nikoli jako autora valdštejnského románu (IBID.: 4). Tato sebestylizace může být chápána primárně jako reklamní strategie, která byla navíc namířena přímo proti tehdejšímu kulturnímu atašé na berlínském velvyslanectví Camillu Hoffmannovi. Proti Freundovu mediálnímu útoku se neohradil jen on, ale také Max Brod. Oba vypočítávají dosavadní výsledky česko-německé literární výměny a požadují, aby se pozitivněji hodnotily úspěchy české literatury na německém knižním trhu (HOFFMANN 1931a; BROD 1930/1931).⁶⁰ Je zajímavé, že Brod zde zmiňuje také svoji dramatizaci *Švejka* (přípravenou ve spolupráci s Hansem Reimannem).⁶¹ Těmito poznámkami, jež odkazují na dalekosáhlé diskuze o československé kulturní diplomacii,⁶² chci na tomto místě jen

60 Hoffmann navíc poukazuje na „osobní důvody“ (HOFFMANN 1931b) Freundova attacku. Celkově se zdá, že mezi Freundem a Hoffmanem kontakt existoval. Za těmito diskuzemi stojí zřejmě žádost nakladatelství Piper z konce dvacátých let, v níž byl Hoffmann požádán a o dobrozdání ohledně očekávaného úspěchu překladu *Bloudění*. Zda je skutečně vyhotovil, není ovšem možné zjistit. Celá situace bude ještě komplexnější, vezmeme-li v potaz, že se Freund v kontextu svého — Říšskou komorou spisovatelů vynuceného — odchodu z nakladatelství Piper mohl relativně úspěšně spoléhat na své kontakty z československého velvyslanectví v Berlíně (a také na Kamila Kroftu). Srov. dopisy Roberta Freunda Reinhardu Piperovi; stejně jako Konvolut: Auseinandersetzungen mit Robert Freund 1935–1937 I und II; a Konvolut: Wiedergutmachung Robert Freund 1948/49, vše uloženo v DLA Marbach.

61 V pozdějším článku Eisner opět navázal na svou polemiku proti *Švejkovi* a tvrdí zde, že Reimann se projevil jako jeden „z nešpinavějších přeběhlíků k vypočítavému literárnímu hitlerismu“ (EISNER 1936b; k Reimannovi viz HARTINGER 2003).

62 Srov. především diskuzní příspěvek Oskara Buttera, který působil v rámci zahraničních kulturních styků v tiskovém odboru třetí sekce Ministerstva zahraničních věcí (BUTTER 1930/1931).

načrtnout, jaké další aspekty je třeba při úvahách o literárním prostřednictví zohlednit.⁶³

O *Bloudění/Friedland* ve smyslu Anti-Švejka se vedly spory nejen v kontextu nakladatelsko-kulturní politiky, nýbrž také literární kritika motivovaná konfesně a schémata kulturní paměti poukazovala — podle příslušné perspektivy — na možnosti a rizika, která mohla mít popularizace Durychova obrazu dějin, stejně jako etablování protikánonu české literatury v německých překladech (ČAPEK 1930/1931; HANZELKA 1931). Tyto diskuze se ovšem odehrávaly ještě před publikací překladu *Friedland*, neboť po jeho uveřejnění se vzhledem k jeho podobě zbavené českých příznaků a proměněným politickým poměrům v Říši vynořily úplně jiné otázky.⁶⁴

Další obrat v recepci Durychova díla v německém prostoru představuje konečně ta skutečnost, že kvůli svému spojení s židovským nakladatelem Freundem padlo za obětí nacistické štvánici v časopise *Die Literatur* Willa Vespera (1882–1962). V souvislosti se štváním proti židovským nakladatelům tvrdí Herbert Georg Göpfert o *Requiem*, že text pochází z „einer volksfremden internationalen Zivilisation [internacionální civilizace cizí národu]“ a nemůže tedy být výrazem „echte[n] und lebendige[n] Volkstum[s] [skutečného a živoucího národního charakteru]“ (GÖPFERT 1935).⁶⁵ Dílo bylo tedy v rámci nacistické literární politiky zhanobeno jako něco, vůči čemu kdysi Durych

63 Další příspěvek k diskuzi (AŠ. 1930/1931) stejně jako Freundova replika Hoffmannovi (FREUND 1930/1931b).

64 Srov. k tomu ostrá polemika časopisu *Hraničář* proti „germanizované“ podobě a „germanizovanému“ obsahu knihy (N. N. [c] 1934) a ve stejné souvislosti kritiky Arneho Nováka (NOVÁK 1934) a Miloslava Novotného (NOVOTNÝ 1934). Všichni považují určité odchylky od českého originálu za otázku národní hrdosti. Kromě toho je zajímavé, že autor článku časopisu *Hraničář* se domnívá, že „[p]seudonym Eisnerův byl snad zvolen dokonce (vydavatelem?) proto, aby připomenul prvního »gleichschaltovatele« světové literatury podle »pravého germánského ponětí«; tím má být podle něho filozof Eduard von Hartmann (1842–1906). V těchto recenzích už netvoří ústřední otázku alternativní překladový kánon, ale všeobecná otázka budoucí role, příp. „samotné možnosti existence“ české literatury v nacistickém státě. K Eisnerově odpovědi srov. jeho dopis redakci *Hraničáře*, který cituje N. N. [d] 1934, a dopisy A. Novákovy z 24. a 28. února 1934 (LA PNP pozůstalost Arneho Nováka: dopisy Pavla Eisnera Arnemu Novákovy). Pravděpodobně nejhorší urážkou pro Eisnera byla výtky, že zvolil pseudonym údajně jenom proto, aby se „dostal do toho Německa“ (dopis Novákovy z 24. února 1934), třebaže v té době už veřejně vyjádřil svou loajalitu vůči československému státu, resp. svou vůli k „vrůstání do českého kulturního světa“ (MOURKOVÁ 1990: 70).

65 Ke Göpfertově osobnosti srov. ZIEGLER 2003, podrobnější údaje k jeho činnosti za Třetí říše se v tomto hesle nicméně nevyskytují. Ke kontextu jeho polemiky, týkající se dějin nakladatelské práce, srov. HALL 1985: 73–77.

i Eisner vystupovali — byť za úplně odlišných předpokladů a s naprosto odlišným záměrem: jako racionalistická „civilizační literatura“.

Epilog

Naposledy se Eisner — pod pseudonymem Jan Ort — publicisticky vyjádřil o „svém“ *Friedlandu* 21. března 1936 (EISNER 1936a). Ve *Sloupku optimismu* píše o tom, že na pražské německé střední škole prezentoval profesor svým žákům v hodině němčiny mimo jiné *Friedland*. Četba českého románu v německé škole představuje pro Eisnera další důkaz možnosti symbiotického soužití obou národností v československém státě. Zároveň si však Eisner jistě všiml, že s posilováním Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecké strany) získal německý nacionalismus v Československu silný a vůdčí hlas. Eisnerův článek se nyní dotýká užití pojmu kmen (*Stamm*) v kontextu Sudetoněmecké strany.⁶⁶ Přitom je nutné zohlednit, že Konrad Henlein v tzv. *Großen Kulturrede* [Velké kulturní řeči] o „Die deutschen Kulturaufgaben in der Tschechoslowakei [Německých kulturních úkolech v Československu]“ z 26. února 1936 rozhodně odmítl „eine »Tschechoslowakische Kultur« als Mischkultur aller Völker unseres Staates [československou kulturu] jako smíšenou kulturu všech národů našeho státu“ a rovněž také „»Bohemismus« und de[n] daraus abgeleitete[n] Begriff der »Symbiose« [»Bohemismus« a z něj odvozený pojem *symbióza*]“ (HENLEIN 1936: 12). Eisner tak ve své zprávě reaguje na odsouzení konceptu symbiózy, který propagoval, a kritizuje Henleinovu hanlivou řeč o německo-české „Mischmaschkulturre“ (EISNER 1936a: 1). Dále hájí svou naději na to, že německo-česká symbióza proti nacionalismu může být realizována skrze každodenní a samozřejmý protest „**Stillen im Lande** [mírumilovných lidí v zemi; zdůrazněno v originále]“ (IBID.: 2).⁶⁷ Historické události vzaly jak známo jiný spád: národním socialistům se podařilo onen „národ“ politicky mobilizovat a zbavit tak německo-českou symbiózu, jak si ji Eisner představoval, jejího základu. Navíc musel čelit skutečnosti, že reprezentanti agresivního nacionalismu se sice vracejí ke stejným kategoriím *krév, půda a kmen*, používají je však k tomu,

66 Diskuze o tvorbě „sudetoněmeckého kmene“ ze skutečně heterogenního německého obyvatelstva v českých zemích po roce 1918 stejně jako kritika tohoto termínu v kontextu diskuzí ohledně vztahu k Německé říši představují jádro sudetoněmeckých konstrukcí identity (POHL 2009: 421–425). K roli pojmu *kmen* speciálně v Henleinových myšlenkách srov. GEBEL 1999: 48–50.

67 Se spojením „die Stillen im Lande“ [mírumilovní v zemi, cit. podle ekumenického překladu Bible, Kraličtí užívají spojení „pokojní na zemi“] odkazuje Eisner na formulaci z 35. žalmu (20 verš) Lutherova překladu Bible, která byla aktualizována v době pietismu. Užíval ji okruh kolem básníka a mystika Gerharda Tersteegense (1697–1769), aby se jím vymezil vůči zastáncům racionalistické filozofie. Podobně jako „praví věřící“ v pietismu jsou u Eisnera stylizováni představitelé „symbiózy“ do jednoho jen **zdánlivě** nepřítomného společenství.

aby urychlili narůstající dezintegraci Němců a Čechů. Proto zůstává z dnešního pohledu obraz Eisnerových zprostředkovatelských snah ambivalentní. Na jedné straně představují rozsáhlý pokus překonat dobový nacionalismus, na straně druhé zakládají kategorie, které nemohly přinést základní zpochybnění nacionalistických a národnostních diskurzů — se všemi jejich konsekvencemi.

Druhý moment, v němž se projevuje jistá tragika Eisnerových zprostředkovatelských snah, je další historie *Friedlandu*. Poté, co se Robert Freund v důsledku nucené arizace rozloučil s nakladatelstvím Piper, po neúspěšné účasti na provozu rakouského nakladatelství Bastei Verlag,⁶⁸ prodal svá práva na překlad během své emigrace přes Švýcarsko a Paříž do New Yorku rakouskému katolickému nakladatelství Herold.⁶⁹ Toto nakladatelství vydalo Durychovo dílo znovu v roce 1950 (DURYCH 1950a) a následovala licenční vydání, mimo jiné také v západním Německu (IDEM 1954, 1955a, 1955b, 1960). Eisner a Durych, kteří byli v československém kulturním životě v padesátých letech marginalizováni (různou měrou), o tom nejen nebyli informováni, ale navíc z těchto vydání ani neprofitovali ve finančním ohledu.⁷⁰ Román navíc nebyl v upoutávkách nakladatelství Herold blíže charakterizován ani historicky, ani ve smyslu národní literatury,⁷¹ což zřejmě způsobilo, že Gertrud von LE FORT (1951) se svým pojed-

68 Freund původně zamýšlel, že díla, na něž mu byla udělena práva, převede do nově vzniklého vídeňského nakladatelství Bastei-Verlag, jehož jednatelem nicméně byl — pravděpodobně kvůli nacionálněsocialistickému štvání — pouze do konce července 1937; nakladatelství Bastei-Verlag bylo beztak jako „židovské“ v roce 1940 zlikvidováno (srov. HALL 1985: 73–77).

69 Největší množství svých smluvních práv předal švýcarskému nakladatelství Rascher, *Friedland* však mezi nimi nebyl. Písemné sdělení rukopisného oddělení ústřední knihovny v Curychu autorovi této studie (srov. Zentralbibliothek Zürich, Verlagsarchive, Signatur: Ms. Rascher 1–281, zde: 260.14). Nakladatelství Herold ještě dnes existuje, přestalo však vydávat knihy. Četná práva byla převedena podle laskavého vyjádření vedoucího sekretariátu Herold Druck a nakladatelství AG na Wiener Dom-Verlag Gesellschaft m. b. H. Podle vyjádření tohoto nakladatelského domu se však práva na Durychovy valdštejské texty mezi nimi nenacházejí (písemné vyjádření vedoucí nakladatelství autorovi této studie).

70 Teprve v roce 1955 se oba dozvěděli o nové publikaci svých textů a skutečnosti, že nakladatelství Piper už není držitelem práv. Eisner sice ještě o rok později vyjádřil naději, že by mohl v novém vydání revidovat svoje zásahy v textu, bylo však již příliš pozdě — v této době byly samozřejmě Durychovy i Eisnerovy možnosti ovlivňovat své texty, vydávané na druhé straně „železné opony“, velmi omezené (srov. Eisnerovy dopisy Durychovi z 25. října, 11. listopadu, 18. listopadu 1955 a 28. ledna 1956; LA PNP fond Jaroslava Durycha: Dopisy Pavla Eisnera Jaroslavu Durychovi). Zda lze z počtu nových vydání textu usuzovat na „literarische[n] Erfolg [literární úspěch]“ (ULRICH 1987), nelze dosud rozhodnout.

71 Srov. reklamní text „Wenn auch die dämonische Gestalt Wallensteins, des Herzogs von Friedland, die Handlung beherrscht und sein Schatten auf alles Geschehen fällt, so ist das Werk doch nicht nur ein Wallenstein-Roman, sondern ein großes

nání sledovala pouze interpretační linii mezi titulem a posledním odstavcem románu a nezmínila ani rok první publikace nebo české myšlenkové pozadí. O postavení Durycha ve stalinistické kultuře soudobého Československa pak mlčí zcela. Také Eisnerův pseudonym zůstal nerozpoznán, a tak dodnes představuje jediný přístup německého čtenáře k Durychovu románu ona textová verze, jejíž obsah a podobu podstatně spoluurčují události roku 1933.

Závěr

Ve smyslu pragmatiky literárního textu není význam kvalitou textu vlastní, ale je spoluurčován produkčně a recepčně dějinnými proměnnými, stejně jako paratextovými aspekty. Přesvědčivě to dokládá historie německého překladu *Bloudění*, které přišlo jako *Friedland* v silně pozměněné, přímo „germanizované“ podobě na německý knižní trh národněsocialistického Německa v roce 1933. Po této nové kontextualizaci z roku 1933 následovala pak po roce 1945 ještě mnohem zásadnější dekontextualizace. Obě etapy publikační historie knihy *Friedland* jsou v rozporu, ba téměř zakrývají ty motivy, jež vedly Eisnera k tomu, aby se ujal zprostředkování románu: a sice konstrukci alternativní, to znamená spirituální české identity, podmínky zdařilé specifické asimilace, která měla zároveň razit novou cestu v česko-německých literárních vztazích. Ztroskotání Eisnerových snah se projevuje nakonec i v tom, že *Friedland* byl v roce 1933 a v letech padesátých publikován primárně jako **valdštejnský** román a Durych byl německou čtenářskou obcí jen zřídka vnímán jako představitel alternativních literárních postupů. Dokonce i v aktuálním literárněvědném diskurzu nadále působí komplexní historie vzniku překladu. Například Josef HAHN (1989) v prvním vydání Kindlerova (*Neues*) *Literatur-Lexikon* a Alexander Wöll ve třetím, opraveném a doplněném (!) vydání (WÖLL 2009) této standardní příručky se mlčky zabývají překladem románu (aniž by rozluštili Eisnerův pseudonym). Tím ovšem dezinterpretují původní české dílo a nedoceňují historii vzniku německého překladu a Eisnerův podíl na něm. Na příkladu německého překladu *Bloudění* lze přitom ilustrovat, jak je důležité historický román interpretovat, ale jak je důležité rekonstruovat i historii jeho vzniku.

Přeložila Lucie Antošíková

dichterisches Gemälde der chaotischen Zeit des Dreißigjährigen Krieges [Ačkoliv dění ovládá démonický zjev Valdštejna, pána z Frýdlantu, a jeho stín dopadá na veškeré dění, přesto je dílo nejen valdštejnským románem, ale také velkým básnickým obrazem chaotického období třicetileté války]“ (N. N. [f] 1950; srov. dále ukázkou v témže periodiku [DURYCH 1950b, 1950c] — v obou případech se jedná o pasáže z poslední kapitoly). Navíc je třeba uvést, že německá recepce *Bloudění* — zvláště poválečná — není ani jinak velmi spolehlivou bibliografií Věry Vladykové (VLADYKOVÁ 2000) zcela zpracována.

Použité archivní fondy

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Pozůstalost Jaroslava Durycha (Dopisy Pavla Eisnera Jaroslavu Durychovi, Dopisy nakladatelství Melantrich Jaroslavu Durychovi)

Pozůstalost Pavla Eisnera (Dopisy Jaroslava Durycha Pavlu Eisnerovi, dopisy Dagmarě Eisnerové [1953–1957])

Pozůstalost Ladislava Kuncíře (Dopisy Jaroslava Durycha Ladislavu Kuncíři)

Pozůstalost Arneho Nováka (dopisy Pavla Eisnera Arnemu Novákovi)

Deutsches Literaturarchiv Marbach

Bestandssignatur A: Piper, Reinhard Verlag (Konvolut Auseinandersetzung mit Robert Freund 1935–1937 I, Konvolut Auseinandersetzung mit Robert Freund 1935–1937 II, Briefe an ihn von Robert Freund 07.1937–1950 DLA Marbach, Konvolut: Wiedergutmachung Robert Freund 1948/49)

Prameny

AŠ. [BAREŠ, Arnošt?]

1930/1931 „Literatura a propaganda“; *Literární noviny* V, č. 9, s. 6

BALLY, H. J.

1931 „Durychova tendence historická“; *Samostatnost* XXVI, 3I. 7., s. 2

BARLACH, Ernst — PIPER, Reinhard

1997 *Briefwechsel, 1900–1938*; ed. Wolfgang Tarnowski (München/Zürich: Piper)

BROD, Max

1930/1931

„České umění v Německu“; *Literární noviny* V, č. 9, s. 2–3

BUTTER, Oskar

1930/1931

„Dr. O. Butter o propagandě české literatury v cizině“; *Literární noviny* V, č. 8, s. 1

ČAPEK, Jan Blahoslav

1930/1931 „Přítomný boj o minulost“; *Čin* II, č. 23, s. 534–537

DĚTÁKOVÁ, Zuzana

1999 „Adresát Bedřich Fučík“; *Revolver revue* č. 40, s. 121–194

DÖBLIN, Alfred

1926 *Reise in Polen* (Berlin: S. Fischer)

1930/1931

„Vznik a smysl mé knihy o Valdštejnovi“; *Panorama* VIII, s. 106

1931 *Valdštejn*; přel. Miloslav Novotný, Vincenc Svoboda a Ladislav Drůbek (Praha: Družstevní práce)

1935 *Berlin, Alexandrovo náměstí. Historie Františka Biberkopfa*; přel. Zdenka Münze-rová (Praha: Julius Albert)

1938 *Země, kde se neumírá*; přel. Pavel Eisner (Praha: Evropský literární klub)

- 1986 „Der Epiker, sein Stoff und die Kritik“; in idem: *Schriften zu Leben und Werk*; edd. E. Kleinschmidt, A. W. Riley, W. Muschg, H. Graber (Freiburg i. B.: Walter), s. 25–36

DURYCH, Jaroslav

- 1924 „Vypravování Andělčino“; *Lumír* LI, č. 9, s. 450–463
- 1927 „Ukolébavka“; *Lumír* LIV, č. 2, s. 82–93
- 1927/1928 „V podvečer“; *Lumír* LIV, č. 8, s. 413–420
- 1929 „Genese »Bloudění«“; *Akord* II, č. 10, s. 290–297
- 1931a „Kontroverse s Josefem Florianem“; *Akord* IV, č. 8, s. 320
- 1931b „Odpověď Josefu Florianovi“; *Akord* IV, č. 8, s. 378–379
- 1932a „K vydání mých sebraných spisů“; *Akord* V, č. 5, s. 186–188
- 1932b „Odveta Josefa Floriana“; *Akord* V, č. 1, s. 47
- 1933a *Váhy života a umění* (Praha: Melantrich)
- 1933b *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*; přel. Marius Hartmann-Wagner [= Paul/Pavel Eisner] (München: Piper)
- 1933c [Výňatek z *Friedlandu* (Schlacht bei Lützen) s oznámením o vydání románu]; *Der Piperbote* 7 (Weihnacht), s. 7–10
- 1934a *Bloudění. Věští valdštejnská trilogie* (Praha: Melantrich)
- 1934b *Die Kartause von Walditz*; přel. Marius Hartmann-Wagner [= Paul/Pavel Eisner], il. Alfred Kubin (München: Piper)
- 1950a *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*; přel. Marius Hartmann-Wagner [= Paul/Pavel Eisner] (Wien: Verlag Herold)
- 1950b „Der Tod des Friedländers“; *Die österreichische Furche*, příloha: *Der Krystall, literarische Beilage*, 7. I., s. 1–2
- 1950c „Stärker als der Tod“; *Die österreichische Furche*, příloha: *Der Krystall, literarische Beilage*, 8. 4., s. 1–2
- 1954 *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*; přel. Marius Hartmann-Wagner [= Paul/Pavel Eisner] (Wien: Österreichische Buchgemeinschaft)
- 1955a *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*; přel. Marius Hartmann-Wagner [= Paul/Pavel Eisner] (Heidelberg: Palladium Verlag)
- 1955b *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*; přel. Marius Hartmann-Wagner [= Paul/Pavel Eisner] (Wien/St. Pölten: Welt und Heimat)
- 1960 *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*; přel. Marius Hartmann-Wagner [= Paul/Pavel Eisner] (Heidelberg: Palladium Verlag)
- 1989 *Březinovi, Demlovi, Florianovi. II. díl*; ed. Václav Durych (Praha [samizdat])
- 2001 „Český pomník »Dobrý voják Švejk«“; in idem: *Polemiky a skandály*; ed. Karel Komárek (Olomouc: Periplum), s. 51–59

EISNER Pavel/Paul

- 1917 *Tschechische Anthologie. Vrchlický, Sova, Březina* (Leipzig: Insel-Verlag)
- 1928a „Tschechische Literatur“; *Frankfurter Zeitung*, 4. 3. (příloha: *Literaturblatt*, č. 10), s. 8
- 1928b *Die Tschechen. Eine Anthologie aus fünf Jahrhunderten* (München: Piper Verlag)
- 1928c „Valdštýnský román“; *Akord* I, č. 2 (příloha: *Z dílny nakladatelovy*), s. 2–4
- 1928/1929a „Závislost české a německé kultury“; *Filosofie* II, č. 4/5, s. 103–119
- 1928/1929b „Döblin a Durych“; *Akord* II, č. 6/7, s. 162–166

- 1929a „Bez běsů“; *Akord* II, s. 52–55
- 1929b „Ein čechischer Wallensteinroman“; *Slavische Rundschau* I, č. 1/2, s. 73
- 1929c „Durychs Wallensteintrilogie“; *Prager Presse* 9, I. 12., s. 10
- 1929d „Otokar Březinas Sendung“; *Slavische Rundschau* I, s. 345–351
- 1929e „Hugo von Hofmannsthal“; *Panorama* VII, s. 235–237
- 1929/1930a „Goetheova Pandora“; *Rozprawy Aventina* V, č. 25, s. 294
- 1929/1930b „Román wagnerismu“; *Rozprawy Aventina* V, č. 30, s. 387
- 1930a *Milenky. Německý básník a česká žena* (Praha: Helios)
- 1930b „Anti-Schwejk“; *Prager Presse* X, 7. 3., s. 13
- 1930/1931a „Rajzák na túře. Recenze s připojenou exhortou“; *Rozprawy Aventina* VI, č. 13/14, s. 162
- 1930/1931b „Durych a Döblin“; *Literární noviny* V, č. 5, s. 4
- 1930/1931c „Goetheana“; *Rozprawy Aventina* VI, č. 37, s. 433–434
- 1931 „Die böhmischen Wälder“; *Prager Presse* XI, 4. 6., s. 10
- 1931/1932a „Český Goethe“; *Almanach Kmene*, s. 69–74
- 1931/1932b „Tři knihy“; *Panorama* IX, s. 165–167
- 1932 „Pět německých románů“ [= recenze titulů: Brod, Max: Stefan Rott oder das Jahr der Entscheidung; Werfel, Franz: Die Geschwister von Neapel; Wöhrle, Oskar: Jan Hus — der letzte Tag; Haas, Rudolf: Egerländer; Brehm, Bruno: Apis und Este]; *Lumír* LVIII, č. 6, s. 345–347
- 1932/1933a „Český Hölderlin“; *Rozprawy Aventina* VIII, č. 7, s. 50–51
- 1932/1933b „O antisemitismu“ (I & II); *Čin. List pro kulturní a veřejné otázky* IV, č. 13, s. 291–293; č. 14, s. 327–330
- 1933a „K překladu Durychova »Bloudění«“; *Listy pro umění a kritiku* I, č. 14, s. 436–439
- 1933b „Mezi národy“; *Lumír* LIX, č. 8, s. 448–453
- 1934 „Dva mrtví“; *Lumír* LX, č. 3, s. 182–184
- 1934/1935 „Franta Bieberkopf se nedá ...“; *Literární noviny* VII, č. 15, s. 4
- 1935a „Román Franze Werfla. Tragedie malého národa“ [recenze: Werfel, Franz: Die vierzig Tage des Musa Dagh]; *Rozhledy po literatuře a umění* IV, č. 1, s. 4
- 1935b „Pohádka o lásce otcovské a sourozenecké“ [recenze: Werfel, Franz: Geschwister von Neapel]; *Rozhledy po literatuře a umění* IV, č. 2, s. 14–15
- 1936a [Ort, Jan] „Sloupek optimismu“; *Lidové noviny* XLIV, 21. 3., s. 1–2
- 1936b „Švejk a jeho prospekt“; *Lidové noviny* XLIV, 18. 5., s. 5
- 1936/1937 „Německý román symbiotický“; *Literární noviny* IX, č. 20, s. 8
- 1948 „Franz Kafka a Praha“; *Kritický měsíčník* IX, č. 1/2, s. 66–82
- 1955 *Das Vöglein Glück und viele andere tschechische Märchen* (Berlin: Altberliner Verlag)

1957 *Das Vöglein Glück und viele andere tschechische Märchen* (Berlin: Altberliner Verlag Lucie Groszer)

2000 „Jaroslav Durych. Přednáška v Klubu moderních nakladatelů Kmen dne 25. února 1931“; in Václav Durych, Jiří Kudrnáč, Karel Komárek (edd.): *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm* (Brno: Atlantis), s. 135–150

FREUND, Robert

1930/1931a

„Co soudí dnešní Německo o naší literatuře?“; *Literární noviny* V, č. 5, s. 1; s. 3–4

1930/1931b

„Vážené redakci »Sfinx« v Praze ...“; *Literární noviny* V, č. 9, s. 6

GÖPFERT, Herbert Georg

1935 „Übersetzungen“ [rec. Jaroslav Durych *Die Karthause von Walditz* a Ivan Olbracht *Der Räuber Nikola Schuhaj*]; *Die Neue Literatur* XXXVI, s. 91–92

GÜNTHER, Herbert

1933/1934

„Friedland. Ein Wallenstein-Roman. Von Jaroslav Durych“; *Die Literatur. Monatsschrift für Literaturfreunde* XXXVI, s. 539–540

HANZELKA, František

1931 „Strach z Durychova »Bloudění«“; *Lidové listy* X, 8. 4., s. 6

HENLEIN, Konrad

1936 *Die deutschen Kulturaufgaben in der Tschechoslowakei* (Karlsbad et al.: Frank

-Hg.-

1933 „Ein Wallenstein-Roman. Jaroslav Durych: »Friedland«“; *Vossische Zeitung*, č. 537, 19. II. (*Literarische Umschau*, č. 47), s. 31

HOFFMANN, Camill

1931a „Propaganda české knihy v cizině. Odpověď Dra C. Hoffmanna Dru R. Freundovi“; *Literární noviny* V, č. 7, s. 1–2

1931b „In eigener Sache, Berlin, 16. März 1931“; *Prager Presse* XI, 18. 3. (Morgenausgabe č. 77), s. 8

ILLETŠCHKO, Marcel — HIRSCH, Michaela (edd.)

2010 *Briefwechsel, 1907–1953. Alfred Kubin/Reinhard Piper* (München: Piper)

-Ldg.-

1933 „Wallenstein neu gesehen“ [= rec.: Durych: *Friedland* a Julius Zerzer: *Das Bild des Geharnischten. Erzählung*. München 1934]; *Königsberger Allgemeine Zeitung* LVIII, 19. II. (Das neue Buch. Beilage der Königsberger Allgemeinen Zeitung), [neustránkováno]

LE FORT, Gertrud von

1951 „Der Roman des großen Krieges“; *Die österreichische Furche* VII, č. 8 (příloha: *Die Warte*), s. 2

MASARYK, Tomáš G. — FREUND, Robert — EISNER, Paul/Pavel

1997 „Literární interview“; in Tomáš G. Masaryk: *Cesta demokracie IV: Projevy, články, rozhovory: 1929–1937* (Praha: Ústav T. G. Masaryka), s. 164–166

MAUROIS, André

1934 *Instinkt für das Glück. Roman*; přel. Karl Stransky (München: Piper)

N. N. [a]

1930 „Durych, Jaroslav, Bloudení“; *Der Wächter* XII, s. 218–219

N. N. [b]

1933 „J. Durych Friedland“ [reklama]; *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel* C, č. 219, s. 399I

N. N. [c]

1934 „Jak si Němci libovali ve Švejkovi“; *Hraničář. Nezávislý pokrokový list českého severu* XIII, 24. I., č. 9, s. 2

N. N. [d]

1934 „Haškův Švejk a Durychovo Bloudění“; *Hraničář. Nezávislý pokrokový list českého severu* XIII, 3. 4., č. 10, s. 2–3

N. N. [e]

1952 „Robert Freund, 65, Publisher of Prints“; *The New York Times*, International Air Edition, New York, printed in Paris, č. 34 340, 31. I., s. 7

N. N. [f]

1950 [reklama]; *Die Furche* V, č. 47, 18. II., s. 4

NOVÁK, Arne

1934 „Nový osud vévody z Frýdlandu“; *Lidové noviny* XLII, 16. 2., č. 84, s. 1–2

NOVOTNÝ, Miloslav [-n-]

1930/1931 „Román o Valdštejnovi“; *Panorama* VIII, č. 29, s. 106–108

1934 „Durychovo Bloudění“; *Rozhledy po literatuře a umění* III, č. 4, s. 31

OLBRACHT, Ivan

1934 *Der Räuber Nikola Schuhaj*; přel. Julius Mader (München: Piper)

PANNWITZ, Rudolf — FISCHER, Otokar — EISNER, Pavel

2002 *Briefwechsel Rudolf Pannwitz/Otokar Fischer/Pauls Eisner*; ed. Marie-Odile Thirouin-Déverchère (Stuttgart: Klett-Cotta)

PICK, Otto (ed.)

1920 *Tschechische Erzähler. Übertragen von Otto Pick. Mit einem Beitrag von František Langer* (Potsdam: Gustav Kiepenheuer Verlag)

PIPER, Reinhard — BURGEL-GOODWIN, Ulrike — GÖBEL, Wolfram

1979 *Briefwechsel mit Autoren und Künstlern 1903–1953* (München/Zürich: Piper)

STANĚK, Josef

1931/1932

„Doeblin, Alfred: Valdštejn“; *Česká osvěta* XXVIII, č. 6, s. 275

ŠALDA, František Xaver

2000 „In margine Durychova »Bloudění«“; in Václav Durych, Jiří Kudrnáč, Karel Komárek (edd.): *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm* (Brno: Atlantis), s. 124–128 [1929/1930]

VANĚK, Miloš

1931/1932 „Doeblinův Valdštejn“; *Čin* III, č. 15, s. 341–343

VRÁTNÝ, Karel

1930 „Poznámky o Durychově »Bloudění«“; *Život* XII, č. 4, s. 1–6

Literatura

AIGNER, Dietrich

1971 *Die Indizierung „schädlichen und unerwünschten Schrifttums“ im Dritten Reich* (Frankfurt a. M.: Buchhändler-Vereinigung)

ANDERSON, Benedict R.

2008 *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*; přel. Petr Fantys (Praha: Karolinum)

BACHMANN-MEDICK, Doris

2010 *Cultural turns* (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verlag)

BAHLCKE, Joachim — KAMPMANN, Christoph (edd.)

2010 *Wallensteinbilder im Widerstreit. Eine historische Symbolfigur in Geschichtsschreibung und Literatur vom 17. bis zum 20. Jahrhundert* (Köln/Weimar/Wien: Böhlau-Verlag)

BARBIAN, Jan-Pieter

2010 *Literaturpolitik im NS-Staat. Von der „Gleichschaltung“ bis zum Ruin* (Frankfurt a. M.: Fischer-Taschenbuch-Verlag)

BECHER, Peter (ed.)

2005 *Literatur unter dem Hakenkreuz* (Prag: Vitalis)

BHABHA, Homi K.

2011 *Die Verortung der Kultur*; předmluva Elisabeth Bronfen, přel. Michael Schiffmann (Tübingen: Stauffenburg-Verlag)

BINDER, Hartmut

2000 „Paul Eisners dreifaches Ghetto. Deutsche, Juden und Tschechen in Prag“; in Michel Reffet (ed.): *Le monde de Franz Werfel et la morale des nations. Actes du Colloque Franz Werfel à l'université de Dijon 18–20 mai 1995* (Bern/Berlin/Frankfurt a. M./Wien: Lang), s. 17–137

BLÜMLOVÁ, Dagmar

1998 „Proměny úlohy jazyka v díle Františka Jílka-Oberpfalcera a Pavla Eisnera“; in Hana Barvíková (ed.): *Věda v českých zemích za druhé světové války. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1997)* (Praha: Archiv Akademie věd České republiky), s. 225–231

CELESTINI, Federico — MITTERBAUER, Helga (edd.)

2011 *Verrückte Kulturen. Zur Dynamik kultureller Transfers*; 2. vyd. (Tübingen: Stauffenburg-Verlag)

CRAMER, Kevin

2007 *The Thirty Years' War and German memory in the nineteenth century* (Lincoln, Nebraska et al.: University of Nebraska Press)

ČAPKOVÁ, Kateřina

2005 *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938* (Praha/Litomyšl: Paseka)

- 2009 „Die jüdische Glaubensgemeinschaft“; in Martin Schulze Wessel, Martin Zückert (edd.): *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert* (München: Oldenbourg), s. 187–207

DAVIES, Steffan

- 2010 *The Wallenstein figure in German literature and historiography 1790–1920* (London: Maney Publishing for the Modern Humanities Research Association)

DEKANATE DER PHILOSOPHISCHEN FAKULTÄT DER UNIVERSITÄT IN WIEN (ed.)

- 1936 *Verzeichnis über die seit dem Jahre 1872 an der philosophischen Fakultät der Universität in Wien eingereichten und approbierten Dissertationen*, sv. II. (Wien)

DOKUMENTATIONSZENTRUM

- 1955 *Die Dissertationen der Technischen Hochschule Wien aus den Jahren 1901–1953*; edd. Österreichische Dokumentationszentrum für Technik und Wissenschaft (Wien: Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen [u. a.]

DREWS, Peter

- 2007 *Tschechische Übersetzungen deutscher Belletristik 1771–1900* (Dresden: Thelem)
2011 *Die tschechische Rezeption deutscher Belletristik 1900–1945* (München/Berlin: Sagner)

DUDKOVÁ, Veronika — KAISEROVÁ, Kristina — PETRBOK, Václav (edd.)

- 2009 *Na rozhraní kultur — Případ Paul/Pavel Eisner. Sborník příspěvků přednesených na mezinárodním sympoziu* (Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně)

DURYCH, Václav

- 2001 *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha* (Olomouc: Votobia)

DŽAMBO, Jozo (ed.)

- 2010 *Praha-Prag 1900–1945. Literaturstadt zweier Sprachen, vieler Mittler* (Passau: Stutz)

EHLERS, Klaas-Hinrich

- 2003 „Rudolf Pannwitz — Otokar Fischer — Paul Eisner. Lesefrüchte aus einem deutsch-tschechoslowakischen Briefwechsel“; *brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien — Slowakei* (NF) XI, s. 297–314

ESCHER, Georg

- 2009 „»But one cannot live without a people.« Eisnerova četba Kafky a germanistika“; in Veronika Dudková, Kristina Kaiserová, Václav Petrbok (edd.): *Na rozhraní kultur — Případ Paul/Pavel Eisner. Sborník příspěvků přednesených na mezinárodním sympoziu* (Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně), s. 25–37

FEILCHENFELDT, Christina

- 2009 „»...meine Bilder zerschneidet man schon in Wien«. Das Portät des Verlegers Robert Freund von Oskar Kokoschka“; in Uwe Fleckner (ed.): *Das verfälschte Meisterwerk. Schicksalswege moderner Kunst im „Dritten Reich“* (Berlin: Akademie Verlag), s. 259–279

FIALA-FÜRST, Ingeborg

- 1996 *Der Beitrag der Prager deutschen Literatur zum deutschen literarischen Expressionismus. Relevante Topoi ausgewählter Werke* (St. Ingbert: Röhrig)

FRITZ, Susanne

- 2005 *Die Entstehung des „Prager Textes“. Prager deutschsprachige Literatur von 1895 bis 1934* (Dresden: Universitätsverlag)

GEBEL, Ralf

- 1999 „Heim ins Reich!“ *Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938–1945)* (München: Oldenbourg)

GERIGK, Horst-Jürgen

- 2006 *Lesen und Interpretieren*; 2. vyd. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht)

GRAEB-KÖNNEKER, Sebastian

- 1996 *Autochthone Modernität. Eine Untersuchung der vom Nationalsozialismus geförderten Literatur* (Opladen: Westdeutscher Verlag)

HAHN, Joseph

- 1989 „Bloudění. Větší valdštejská trilogie“; in Walter Jens (ed.): *Kindlers Neues Literaturlexikon*, sv. 4, Cl–Dz (München: Kindler), s. 985

HALÍK, Miroslav — TEIGEOVÁ, Hana (edd.)

- 1938 *Československá kniha v cizině* (Praha: Nákladem obce pražské)

HALL, Murray G.

- 1985 *Österreichische Verlagsgeschichte 1918–1938*; sv. 2, *Belletristische Verlage der Ersten Republik* (Wien/Köln/Graz: Böhlau)

HANSHEW, Kenneth

- 2009 *Švejkaden. Švejsk Geschichte in der tschechischen, polnischen und deutschen Literatur* (Frankfurt a. M. et al.: Lang)

HARTINGER, Christel

- 2003 „Reimann, Albert Hans“; in *Neue Deutsche Biographie* 21, s. 335–336 (online: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn118744089.html>)

HAVRÁNEK, Bohuslav — FISCHER, Rudolf (edd.)

- 1965 *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur*; sv. 1 (Berlin: Akademie-Verlag)
- 1968 *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur*; sv. 2 (Berlin: Akademie-Verlag)

HEFTRICH, Urs

- 1994 „Zur Originalität verdammt. Tschechische katholische Autoren im 20. Jahrhundert: Durych, Deml, Čep, Zahradníček“; *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch* 35, s. 321–342

HOJDA, Zdeněk

- 1989 „Tradice o životě a smrti Albrechta z Valdštejna ve dvou stoletích po chebské exekuci (K literárním projevům valdštejské tradice do poloviny 19. století)“; in *Problémy dějin historiografie*, sv. 4 (Praha: Univerzita Karlova), s. 75–110

HÝSEK, Miloslav

- 1934 „Bílá hora a Valdštejn v české literatuře“; in: idem, Jaroslav Prokeš (edd.): *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna. Sborník osmi statí* (Praha: Výbor výstavy Albrecht z Valdštejna a doba bělohorská), s. 193–206

CHLUMSKÝ, Milan

- 1985 „Une collaboration oubliée. Cercle linguistique de Prague et Pavel Eisner“;
Die Welt der Slawen XXX, s. 72–76

JÄGER, Christian

- 2005 *Minoritäre Literatur. Das Konzept der kleinen Literatur am Beispiel Prager- und sude-
tendeutscher Werke* (Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag)

JÄHNICHEN, Manfred

- 1972 *Der Weg zur Anerkennung. Tschechische Literatur im deutschen Sprachgebiet zur Zeit
der österreichischen Verfassungsperiode 1861–1914 und während des I. Weltkrieges*
(Berlin: Akademie-Verlag)

JELÍNKOVÁ, Eva

- 2010 *Echa expresionismu. Receptce německého literárního hnutí v české avantgardě
(1910–1930)* (Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta)

JILEK, Heinrich

- 1933 „Jaroslav Durychs »Wallenstein«“; *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Sla-
ven* IX, č. 4, s. 596–609

KÁRNÝ, Miroslav et al. (edd.)

- 1995 *Terezínská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy
1941–1945*, sv. 2 (Praha: Melantrich)

KESTENBERG-GLADSTEIN, Ruth

- 2002 *Neuere Geschichte der Juden in den böhmischen Ländern*, sv. 2: *Heraus aus der
„Gasse“ 1830–1890* (Münster: Lit)

KIEVAL, Hillel J.

- 1988 *The making of Czech Jewry. National conflict and Jewish society in Bohemia 1870–1918*
(New York et al.: Oxford University Press)
- 2000 *Languages of community. The Jewish experience in the Czech lands* (Berkeley et al.:
University of California Press)
- 2005 „Choosing to Bridge: Revisiting the Phenomenon of Jewish Cultural Media-
tion“; *Bohemia* XLVI, s. 15–27

KNEIDL, Pravoslav (ed.)

- 1997 *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů* (Praha: Pražská edice)

KOELTZSCH, Ines

- 2012 *Geteilte Kulturen. Eine Geschichte der tschechisch-jüdisch-deutschen Beziehungen in
Prag (1918–1938)* (München: Oldenbourg)

KOELTZSCH, Ines — KUKLOVÁ, Michaela — WÖGERBAUER, Michael (edd.)

- 2011 *Übersetzer zwischen den Kulturen. Der Prager Publizist Paul/Pavel Eisner*
(Köln/Weimar/Wien: Böhlau)

KOMÁREK, Karel

- 2004 „Časopisecké ukázky Durychova »Bloudění«“; *Acta Universitatis Palackianae
Olomucensis, Facultas Philosophica, Philologica*, sv. 84 (Olomouc: Vydavatelství
Univerzity Palackého), s. 51–65

KOSELLECK, Reinhart

- 1975 „Geschichte, Historie“; in Otto Brunner, Werner Conze, idem (edd.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd. 2: E–G* (Stuttgart: Klett), s. 593–717

KOSTRBOVÁ, Lucie

- 2011 *Mezi Prahou a Vídní. Česká a vídeňská literární moderna na konci 19. století* (Praha: Academia)

KRČ, Jakub — LINKA, Jan — VALÁŠEK, Martin

- 1993 „Durychovo Bloudění“; *Literární noviny* IV, č. 22, s. 7

KÜNZEL, Franz Peter

- 1969 *Übersetzungen aus dem Tschechischen und dem Slowakischen ins Deutsche nach 1945. Bei Verlagen der Bundesrepublik Deutschland, der Bundesrepublik Österreich, der Schweizerischen Eidgenossenschaft und der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik. Eine Bibliographie* (München: Ackermann)

LOZOVIUK, Petr

- 1997 „K problematice »etnické indiference« (příklady z českého jazykového prostředí)“; *Český lid* LXXXIV, č. 3, s. 201–212

LUFT, Robert

- 1996a „Nationale Utraquisten in Böhmen. Zur Problematik »nationaler Zwischenstellungen« am Ende des 19. Jahrhunderts“; in Maurice Godé, Jacques Le Rider, François Mayer (edd.): *Allemands, Juifs et Tchèques à Prague. Actes du colloque international de Montpellier 8–10 décembre 1994* (Montpellier: Études Germaniques et Centre-Européennes), s. 37–51
- 1996b „Zwischen Tschechen und Deutschen in Prag um 1900. Zweisprachige Welten, nationale Interferenzen und Verbindungen über ethnische Grenzen“; *brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei* (NF) IV, s. 143–169

LUSERKE-JAQUI, Matthias

- 2003 „»Döbblin, Alfred: alles außer: Wallenstein« oder: Lasst uns wieder mehr Döbblin lesen!“; in Reiner Wild (ed.): *Dennoch leben sie. Verfemte Bücher, verfolgte Autorinnen und Autoren. Zu den Auswirkungen nationalsozialistischer Literaturpolitik* (München: Edition Text + Kritik), s. 87–94

MANNIGEL, Holger

- 2003 *Wallenstein in Weimar, Wien und Berlin. Das Urteil über Albrecht von Wallenstein in der deutschen Historiographie von Friedrich von Schiller bis Leopold von Ranke* (Husum: Matthiesen)

MAREK, Michaela

- 2004 *Kunst und Identitätspolitik. Architektur und Bildkünste im Prozess der tschechischen Nationsbildung* (Köln/Weimar/Wien: Böhlau)

MITTERBAUER, Helga

- 2003 *Die Netzwerke des Franz Blei. Kulturvermittlung im 20. Jahrhundert* (Tübingen/Basel: Francke)

MITTERBAUER, Helga — SCHERKE, Katharina (edd.)

- 2005 *Entgrenzte Räume. Kulturelle Transfers um 1900 und in der Gegenwart* (Wien: Passagen-Verlag)

MOURKOVÁ, Jarmila

- 1990 „Od Paula Eisnera k Pavlovi Eisnerovi (Zamyšlení nad korespondencí P. Eisnera O. Fischerovi)“; *Česká literatura* XXXVIII, č. I, s. 64–70

NEKULA, Marek (ed.)

- 2006 *Juden zwischen Deutschen und Tschechen. Sprachliche und kulturelle Identitäten in Böhmen 1800–1945* (München: Oldenbourg)

NEZDAŘIL, Ladislav

- 1985 *Česká poezie v německých překladech* (Praha: Academia)

OHLY, Friedrich

- 1988 „Typologie als Denkform der Geschichtsbetrachtung“; in Volker Bohn (ed.): *Typologie* (Frankfurt a. M.: Suhrkamp), s. 22–63

OLIČ, Jiří

- 1993 *Čtení o Jakubu Demlovi* (Olomouc: Votobia)

PÁNEK, Jaroslav

- 2007 „Wandlungen des Bildes von Albrechts von Waldstein (Ein europäisches Thema aus der tschechischen Perspektive in sieben Jahrzehnten: 1934–2007)“; in Eliška Fučíková, Ladislav Čepička, Rudolf Anděl (edd.): *Waldstein: Albrecht von Waldstein — Inter arma silent musae? Ausstellung, Prag, Senat des Parlaments der Tschechischen Republik, Reitschule des Waldsteinpalais, 15. II. 2007–17. 02. 2008* (Prag: Academia), s. 23–37

PAUL, Sebastian

- 2014 „Die Rezeption des Švejk in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Eine Neubewertung und systematische Einordnung“; *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* LXIII, č. 2, s. 249–278

PETR, Pavel

- 1963 *Hašeks „Schwejk“ in Deutschland* (Berlin: Rütten & Loening)

PETRBOK, Václav

- 2009 „Pavla Eisnera léta učednická a vandrovní“; in Veronika Dudková, Kristina Kaiserová, idem (edd.): *Na rozhraní kultur — Případ Paul/Pavel Eisner. Sborník příspěvků přednesených na mezinárodním sympoziu* (Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně), s. 263–289
- 2010 „„Es ist ja eben eine Umdichtung«. Friedrich Adler als Übersetzer tschechischer Lyrik“; in Jozo Džambo (ed.): *Praha-Prag 1900–1945. Literaturstadt zweier Sprachen vieler Mittler* (Passau: Stutz), s. 73–92
- 2014 „Böhmische und mährische Juden als Kulturvermittler zwischen Deutschen und Tschechen. Prolegomena zu einem vielseitigen Thema“; in Ralf Bogner, Manfred Leber (edd.): *Neun plus eins: literarische Beziehungen zwischen Deutschland und seinen Nachbarn* (Saarbrücken: universaar), s. 75–95

PIPER, Ernst — RAAB, Bettina

- 1994 *90 Jahre Piper: die Geschichte des Verlages von der Gründung bis heute* (München et al.: Piper)

PIPER, Klaus (ed.)

- 1979 *75 Jahre Piper. Bibliographie und Verlagsgeschichte 1904–1979* (München et al.: Piper)

PITTRÖF, Thomas — SCHMITZ, Walter

- 2010** „Geschichtskulturen des deutschsprachigen Katholizismus im 19. und 20. Jahrhundert“; in iidem (edd.): *Freie Anerkennung übergeschichtlicher Bindungen. Katholische Geschichtswahrnehmung im deutschsprachigen Raum des 20. Jahrhunderts. Beiträge des Dresdener Kolloquiums vom 10. bis 13. Mai 2007* (Freiburg i. Br./Berlin/Wien: Rombach), s. 9–43

POHL, Karin

- 2009** *Zwischen Integration und Isolation. Zur kulturellen Dimension der Vertriebenenpolitik in Bayern (1945–1975)* (München: ludicium)

POLÁK, Pavel

- 2011** *Camill Hoffmann. Eine Biographie*; rigorózní práce (Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav germánských studií)

POLIŠENSKÝ, Josef — KOLLMANN, Josef

- 1995** *Valdštejn. Ani císař, ani král* (Praha: Academia)

POVEJŠIL, Jiří

- 1992** „K překladatelské praxi Pavla Eisnera“; *Časopis pro moderní filologii* LXXIV, č. 1, s. 14–16

REIMANN, Paul

- 1961** *Literární podobizny: z dějin českých a německých literárních vztahů* (Praha: Státní nakladatelství politické literatury)

RIPPL, Eugen

- 1932/1933** „Wallenstein in der tschechischen Literatur“; *Germanoslavica* II, č. 4, s. 521–544

RŮŽIČKA, Rudolf

- 2000** „Skrývání podmětu (Poznámky k Eisnerovým překladům Thomase Manna)“; *Slovo a slovesnost* LXI, č. 4, s. 241–248

SCHAMSCHULA, Walter

- 1984** „Slavische Literaturen (Einfluß auf die deutsche Literatur): Abschnitt IV: »Die Aufnahme der tschechischen Literatur in Deutschland«“; in Klaus Kanzog, Achim Masser (edd.): *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, sv. 4., 2. vyd. (Berlin/New York: de Gruyter), s. 50–57

SCHAMSCHULA, Walter (ed.)

- 1989** *Jaroslav Hašek: 1883–1983. Proceedings of the International Hašek-Symposium Bamberg, June 24–27, 1983* (Frankfurt a. M. et al.: Lang)

SCHMAUS, Alois

- 1962** „Tschechisch-Deutsche Literaturbeziehungen“; in Wolfgang Stammmler (ed.): *Deutsche Philologie im Aufriss*, sv. 3, 2. vyd. (Berlin: Schmidt), s. 503–524

SCHMIDT, Susanna

- 1994** „*Handlanger der Vergänglichkeit*“. *Zur Literatur des katholischen Milieus 1800–1950* (Paderborn et al.: Schöningh)

SCHMITZ, Walter — UDOLPH, Ludger (edd.)

- 2001** „*Tripolis Praga*“. *Die Prager Moderne um 1900, Katalogbuch* (Dresden: Thelem bei w. e. b.-Universitäts-Verlag)

SCHNEIDER, Vera

- 2009 *Wachposten und Grenzgänger. Deutschsprachige Autoren in Prag und die öffentliche Herstellung nationaler Identität* (Würzburg: Königshausen & Neumann)

SCHROUBEK, Georg R.

- 2008 *Studien zur böhmischen Volkskunde*; ed. Petr Lozoviuk (Münster et al.: Waxmann)

SCHUBERT, Peter Zdenek

- 1983 „Resurgence of the Wallenstein Theme in Recent Czech Literature“; *Cross Currents* II, s. 231–238

SIMONEK, Stefan

- 2002 *Distanzierte Nähe: die slawische Moderne der Donaumonarchie und die Wiener Moderne* (Bern et al.: Lang)

SPECTOR, Scott

- 2000 *Prague territories. National conflict and cultural innovation in Franz Kafka's fin de siècle* (Berkeley et al.: University of California Press)

- 2005 „Mittel-Europa? Some Afterthoughts on Prague Jews, »Hybridity«, and Translation“; *Bohemia* XLVI, č. 1, s. 28–38

STERN, Martin

- 1969 „Hoffmannsthal und Böhmen (3), Hoffmannsthals Plan einer »Tschechischen Bibliothek« (1918), Ein Aufklärungswerk für die Deutschen. Mit unveröffentlichten Briefen und Notizen von und an Paul Eisner, Franz Spina und Ottokar Winicky“; *Hoffmannsthal-Blätter* I, č. 3, s. 195–215

STÖLZL, Christoph

- 1975 *Kafkas böses Böhmen. Zur Sozialgeschichte eines Prager Juden* (München: Pribil)

STURGE, Kate

- 2004 „*The Alien within*“. *Translation into German during the Nazi Regime* (München: Iudicum Verlag)

ŠEFLOVÁ, Ludmila

- 1993 *Knihy českých a slovenských autorů vydané v zahraničí v letech 1948–1978 (Exil). Bibliografie* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR et al.)

TAKEBAYASHI, Tazuko

- 2005 *Zwischen den Kulturen — Deutsches, Tschechisches und Jüdisches in der deutschsprachigen Literatur aus Prag. Ein Beitrag zur xenologischen Literaturforschung interkultureller Germanistik* (Hildesheim et al.: Olms)

TVRDÍK, Milan

- 1993[?] „Paul Eisner — Vermittler deutschsprachiger Literatur der böhmischen Länder“; in Werner Roggausch (ed.): *Dokumentation der Tagungsbeiträge. Germanistentreffen Bundesrepublik Deutschland–ČSFR 1992* (Bonn: DAAD), s. 47–57

- 1997 „»Von der Parteien Gunst und Haß verwirrt schwankt sein Charakterbild in der Geschichte«. Die Gestalt Wallensteins bei Schiller und bei den tschechischen Historikern“; *Germanistica Pragensia* XIV, *Philologica* 2, s. 67–79

UDOLPH, Ludger

- 2012 „»Tschechische Weiblichkeit« als Erlösung des »deutschen Mannes«. Pavel Eisners »Milenky«“; in Peter Becher, Steffen Höhne, Marek Nekula (edd.): *Kafka und Prag* (Köln/Weimar/Wien: Böhlau), s. 59–67

ULRICH, Vladimír

1987 *Tschechische und slowakische Literatur. Die deutschsprachige Aufnahme 1945–1975* (Neuried: Hieronymus)

VASSOGNE, Gaëlle

2009 *Max Brod in Prag: Identität und Vermittlung* (Tübingen: Niemeyer)

VLADYKOVÁ, Věra

2000 „Soupis díla Jaroslava Durycha a literatury o něm“; in Václav Durych, Jiří Kudrnáč, Karel Komárek (edd.): *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm* (Brno: Atlantis), s. 353–719

VRÁNA, Karel

1997 „Transcendentální ironie Jaroslava Durycha“; in Jan Dvořák, Nella Mlsová (edd.): *Bloudění časem a prostorem — Jaroslav Durych známý a neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.–26. ledna 1996* (Hradec Králové: Gaudeamus), s. 317–322

WÖGERBAUER, Michael

2002/2003

„»...tätiger Dienst am eigenen Volk«. Paul Eisner als Propagator deutsch-tschechisch-jüdischer Symbiose. Einleitung zur Übersetzung von Paul Eisner: »Die deutsche Literatur auf dem Boden der ČSR von 1848 bis 1933«“; in *Jahrbuch des Adalbert Stifter Institutes des Landes Oberösterreich* 9/10, s. 117–123

2010 „Von Paul Eisner zu Pavel Železný. Ein Prager Kulturvermittler zwischen den zwei Weltkriegen“; in Jozo Džambo (ed.): *Praha-Prag 1900–1945. Literaturstadt zweier Sprachen, vieler Mittler* (Passau: Stutz), s. 107–120

WÖLL, Alexander

2009 *Bloudění. Věší valdštejnská trilogie*; in Heinz Ludwig Arnold (ed.): *Kindlers Literatur Lexikon*, 3., přepracované vyd., sv. 5: Duf–Fuz (Stuttgart/Weimar: Metzler), s. 60–61

ZIEGLER, Edda

2003 „Göpfert, Herbert“; in Christoph König (ed.): *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950. Band 1: A–G* (Berlin/New York: de Gruyter), s. 570–572

2004a *100 Jahre Piper. Die Geschichte eines Verlages* (München: Piper)

2004b *Der jüdische Teilhaber. Ein unbekanntes Kapitel Münchner Verlagsgeschichte aus dem Dritten Reich*; strojopis (München: Bayerischer Rundfunk)

Résumé

The life and work of Pavel Eisner and his role in literary and cultural transfer has in the past attracted the attention of many researchers. However, only marginal attention has been paid to Eisner's German translation of Durych's "larger" and "smaller" Wallenstein trilogy, despite the fact that it forms an important stage in Eisner's work. On the basis of Eisner's notes on the novel *Bloudění*, the present study deals with the issue of why Eisner was so intensively involved on behalf of Durych both on the Czech scene and in Germany. The study analyses the search for cultural, ethnic and religious/denominational identity in Eisner's literary criticism and aesthetic attitudes.

Klíčová slova / Keywords

Pavel Eisner — Jaroslav Durych — *Bloudění* — *Rekviem* — německo-český literární transfer — překlad — kánon — identita

Pavel Eisner — Jaroslav Durych — *Bloudění* — *Rekviem* — German-Czech literary transfer — translation — canon — identity